

**Céhes vállalkozók és piaci alkalmazkodás.
A mezőtúri fazekasság a 18–19. században**

Országos Tudományos Diákköri Dolgozat

Jelige: Gyöngyvirág

Tartalom

I. Bevezetés	3
II. A mezővárosi kézművesség fejlődésének sajátosságai	4
III. A mezőtúri fazekasság kezdetei	8
1. A középkori és török kori előzmények.....	8
2. A mezőtúri fekete kerámia készítése	10
3. A mezőtúri fazekasság agyaglelőhelyei, technikája és technológiai sajátosságai.....	11
IV. A mezőtúri korszócéh élete	13
1. A céh alapítása és az új céhlevél megszerzése	13
2. Tisztviselők, céhgyűlés.....	13
3. Inasok és legények a mesterré válásig.....	15
V. Céhes vállalkozás. Fazekas vállalkozók Mezőtúron	20
1. A korszós mesterek száma	20
2. Kereslet és alkalmazkodás. A korszócéh jellegzetes edényei.....	21
3. Az edények értékesítése. Vásárolás, vonzáskörzet.....	22
4. A korszócéh bevételei és kiadásai	25
VI. A mezőtúri fazekasság piaci térnyerése a XIX. század második felében	27
1. Szervezeti átalakulások.....	27
2. Alkalmazkodás a piaci viszonyok változásaihoz.....	28
3. Edénytípusok, technikák átalakulása, alkalmazkodása az új igényekhez	29
4. A századforduló válságának megoldási kísérletei és a mezőtúri fazekasság hanyatlása	33
VII. Összegzés.....	37
Források.....	39
Irodalom	40
Képek jegyzéke	42
Mellékletek.....	43

I. Bevezetés

Dolgozatom témája szűkebb pátriám, Jász-Nagykun-Szolnok megye országszerte híres, még napjainkban is ismert kézműves iparágának, a fazekasságnak a története lett. A megye középkori fazekasközpontjai közül a mezőtúri korsóscéhet, illetve a vonzáskörzet híres piacát, a túri vásárt választottam. A téma korábban is felkeltette érdeklődésemet, ezért jóval a dolgozat megírása előtt hozzákezdtem a források tanulmányozásához. Ekkor szembesültem azzal a látszólagos ellentmondással, hogy habár a céhet végig feudális jellegű szervezetnek tekinthetjük, amely nehezen fogadott be idegeneket, féltékenyen őrizte előjogait, az idők során mégis hatalmas változásokon ment keresztül. Azonban ezeknek a folyamatoknak a megértéséhez szükségesnek tartottam a nagy változásokat megelőző, a mezővárosi és ezen belül a mezőtúri kézművesség kezdetének sajátosságait is bemutatni.

Az írásos anyagokat feldolgozva érdekes problémával szembesültem: Annak ellenére, hogy a fazekasmesterek egy középkori eredetű, a gyáriparhoz képest sokszor „fejletlennek” titulált szervezet keretein belül dolgoztak, valójában vállalkozóknak tekinthetők, akikre érvényesek voltak a piac törvényei. Ennek tükrében mindig is fontos volt számukra, hogy kínálatukkal alkalmazkodni tudjanak a kereslethez, a változó igényekhez, helyzetekhez. Ezért dolgozatomban szeretném kiemelni többek között ezt a folyamatot a forma, szín, díszítmény változásaival kapcsolatban, az értékesítés lehetőségeit az egyes időszakokban, a különböző állami előírásokhoz, politikai viszonyokhoz való alkalmazkodást.

Szintén jelentős kérdés, hogy mivel magyarázható a mezőtúri fazekasság kiemelkedése, térhódítása, ráadásul éppen abban az időszakban, mikor a legtöbb hazai céh válságba került. Fontos problémakör azoknak a körülményeknek a feltárása is, amelyeknek következtében a versenytársakkal szemben előnyre tudtak szert tenni a mezőtúri fazekasok. Végül bemutatom azokat a tényezőket, melyeken már nem tudott felülemelkedni a fazekascéh, és végül a szervezet felbomlásához vezettek.

Habár a témához jelentős forrásanyag áll rendelkezésre, gondot okozott, hogy a feltételezett első, XV. századi alapítás írásos forrásai feldolgozatlan állapotban megsemmisültek a II. világháborúban, pótolhatatlan érték menve veszendőbe. Így az ún. új céhlevelek korából származó forrásanyaggal volt módom dolgozni erre az időszakra vonatkozólag.

A dolgozat felépítése kronologikus, tematikus egységekre oszlik, amely egységek egymással természetesen logikai ívet alkotnak. A korsóscéh fennmaradt tárgyi emlékeiből néhánynak a képét a dolgozat tartalmazza, de sok figyelemre méltó képi anyag található a mellékletben

is.

II. A mezővárosi kézművesség fejlődésének sajátosságai

Az Alföld kézművesiparához a feudális korból nem egyszerű forrásanyagot gyűjteni. Az azonban az anyaggyűjtés szempontjából kedvező körülmény, hogy a mezővárosi céhek a földesuraktól és a vármegyéktől függtek, ezért forrásanyagot találhatunk a földesúri levéltárban, illetve egyházi birtokosok esetében egyházi levéltárakban. Céhtagok polgári peres ügyei, kisebb bűnügyei az uradalmi úriszékhez tartoztak. A Mária Terézia által kiadott úrbérrendezési iratokban található ún. "kilenc kérdőpontos" vizsgálat (úrbéri tabellák alapján az adózó családfők neve) is nagy segítséget nyújt.¹

A Magyar Országos Levéltárban is fontos forrásanyagok találhatók. Az új céhleveleket a Helytartótanácsi, illetve a Magyar Kancelláriai Levéltár adta ki. 1497-1839 között ún. régi céhlevelek voltak. PRIVILEGIA COEHALIA ABOLITA ET PRECES PRO ARTICULIS COEHALIBUS-nak nevezték ezeket.

A Magyar Kamara archívuma a képi források szempontjából jelentős. A tárgyi emlékeknek is fontos szerepük van a kézművesség történetének feltárásában. A műhelyek, szerszámok, eszközök, céhemlékek (behívótábla, céhpecsét, céhláda, szállásjelvény, céhserleg, céhzászló), mind-mind segítséget nyújtanak abban, hogy képet alkothassunk a korabeli kézművességről.

A korabeli kézműves központok a szabad királyi városok mellett leginkább a mezővárosokban alakultak ki. Iparukra jellemző volt, hogy az egyes iparágak az alapvető paraszti szükségleteket igyekeztek kielégíteni.² A mezővárosok a XIV. században jelentek meg az országban, fénykorukat a XV. században élték. A mezőváros (latinul oppidum) olyan település volt a történelmi Magyarországon, amelyet földesura kiváltságokkal ruházott fel. A mezővárosok nem voltak azonos jogállásúak, mert a kiváltságok a földesúr és a városban lakó közösség megállapodásán alapultak, habár volt néhány olyan kiváltság, amelyet szinte minden mezőváros megszerzett. A legjelentősebb ezek közül a vásártartási jog volt, amely tulajdonképpen a mezővárosi lét alapja.

A mezővárosok lakosságuk foglalkozása és életvitele tekintetében nagyon sokfélék voltak, némelyikük szélsőségesen specializálódott egy-egy tevékenységtípusra (bortermelés, távolsági kereskedelem, külterjes állattartás stb.)

¹ Szulovszky 2005. 30.

² Szűcs 1955. 96.

„Gazdasági szempontból mindenképpen városnak tekinthetők, hiszen kereskedelmi és kézműves központoknak számítottak.”³ Az iparosok állandó piaci szereplőkké váltak, és az oppidumok körül piackörzet alakult ki. Ez a piaci körzet jótékony hatással volt a mezővárosi polgárság ipari fejlődésére, illetve a mezővárosi céhek létrejöttét is elősegítette. Ebben az időszakban az ipari és a mezőgazdasági termelés még nem különült el teljesen egymástól. Annak ellenére, hogy a munkamegosztás már meghaladta a falusi szintet, a különbség még nem volt képes látványos minőségi eltérést létrehozni.⁴ Továbbá, „A céhes iparosok tekintélyes része –nemcsak a XIII. század elején, hanem fejlettebb viszonyok között, a feudalizmus mélyreható válságának korában is- csupán az őszi és a téli hónapokban végzett ipari tevékenységet, tavasszal és nyáron inkább mezőgazdasági munkával foglalkoztak.”⁵

A XV. századig (a céhfejlődés első szakaszában) a mezővárosi lakosság kb. 15%-a lehetett kézműves. Ez az arány elmaradt a városokétól, ahol a lakosság 20-30%-a kézművességgel foglalkozott. Azonban akadt néhány kivétel is. Például Túron az iparosok aránya 20% volt az 1441–1490 közötti időszakban.⁶ A másik jelentős különbség a városok és az oppidumok kézművessége között, hogy a mezővárosok ipara sokkal differenciálatlanabb volt, ezekben általában 6-7 iparág létezett. Annak ellenére, hogy a városi kézműipar sokkal fejlettebb volt, még saját piackörzetén belül is ritkán sikerült kiszorítania a fejlődő mezővárosok iparát.⁷

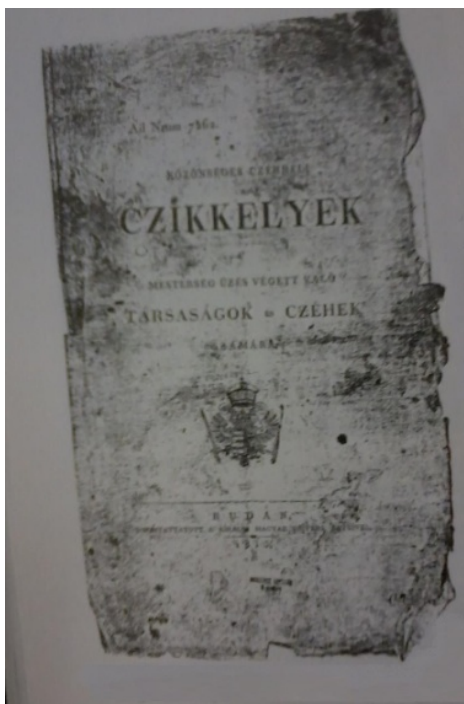
³ Szulovszky 2005. 111.

⁴ Bácskai 1965. 39.

⁵ Eperjessy 1963. 955.

⁶ Bácskai 1965. 34.

⁷ Szűcs 1955. 92.

A mezővárosi céhek esetében a földesúr beleegyezése is szükséges volt a céh létrehozásához. Ez azonban rengeteg utánajárást, illetve anyagi áldozatokat követelt. Az ok, amiért mégis vállalták az ezzel járó kellemetlenségeket, az volt, hogy így megszabadulhattak a „kontár” minősítéstől, illetve jogot szereztek segéd fogadására, ugyanis a legények vándorlási idejébe csak a céhes mestereknél töltött idő számított bele.⁸

Számos alföldi mezővárosban a török uralom alatt is jelentős maradt a kézműipar. A céhes mesterek pedig igyekeztek elnyerni a török hatóságok védelmét a gyakori fosztogatásokkal szemben.

1. A helytartótanács céhreform-rendelete

a céhrendszer visszaállítását. Csak az 1690-es évektől adtak ki új, az uralkodó által megerősített céhleveleket. A céhek a XVIII. században éledtek újjá. Ekkor az eredetileg kézművesek által készített szabályzatok helyébe földesúri szabályzatok léptek. A század végétől az uralkodó bocsátott ki szabadalomleveleket mely a céhek azonos jogállását eredményezte.

1813-ban a helytartótanács újabb rendeletet adott ki a céhreform ügyében, ehhez egy részletes, 55 pontból álló céhlevélminta tartozott. Ezt követően a céhek még jó ideig gondoskodtak a piackörzet szervezéséről, ellátásáról, de egy idő után a gazdasági fejlődés akadályaiivá váltak. A céhrendszer utolsó évtizedeiben tőke- és hitelhiánnyal küzdött. A vásárokon szerzett jövedelmek maradtak számukra a legfőbb bevételi források. Azonban az egyre szabadabb verseny miatt itt is fokozatosan háttérbe szorultak, ezért ragaszkodtak privilégiumaikhoz. Az 1848-as szabadságharc után a céhrendszer a szabad verseny feltételei között még 25 évig maradt fenn. Ezt követően ipartársulatok jöttek létre, amelyek még egy ideig ragaszkodtak a régi külsőségekhez, de már valódi tartalom nélkül. A kapitalizmussal szemben végérvényesen alulmaradt a gazdag múlttal rendelkező középkori céhrendszer.

Tagadhatatlanul jelentős hatásuk volt azonban a társadalomra nézve: Elöljáróikat a tagok közül választották demokratikus keretek között, gyűléseiken parlamentáris magatartásformát

⁸ Eperjessy 1963. 960.

követtek. Városvédő, honvédelmi feladatokat is elláttak, az ő hatáskörükbe tartozott a tűzoltás megszervezése, így a tűzoltóegységek elődeinek tekinthetők. Tagdíjakból támogatták a betegeket (mestereket, legényeket, családjaikat), a halottak temetéséről is intézkedtek, tehát a későbbi temetkezési egyletek előfutárai voltak. A legényvándorlás elősegítette a műszaki tapasztalatcserét, és a céhek voltak a nemzetközi művelődési kapcsolatok első megvalósítói. A vándorkönyv a mai útlevélnak felelt meg, a vándorlegényeket elszállásoló Herberg pedig a munkásszállóhoz hasonló intézmény volt. A vándorlegényeknek munkát kerestek a városban, ezzel megalapozták a mai munkaközvetítők működését. Itt volt először tapasztalható a munkaerő szabad vándorlása (ma az EU legfőbb alapelve) is.

III. A mezőtúri fazekasság kezdetei

1. A középkori és török kori előzmények

Domanovszky György az Alföld fazekasságát tanulmányozva a következő megállapítást tette: „Itt olyan fazekasgócok alakultak ki, melyekhez fogható az ország más területén hiába is keresnénk.”⁹ Az Alföldön két fontos fazekasközpont jött létre, ezek közül az egyik Hódmezővásárhely, a másik Mezőtúr. Az utóbbi településen más kézműves foglalkozások is megjelentek, azonban a fazekasság vált a leghíresebbé. A mezőtúri fazekassággal már számos kutató foglalkozott: Vörös István, aki a mezőtúri céhek, többek között a korsóscéh történetét dolgozta fel.¹⁰ Molnár Ilona a munkafolyamatok leírásával, a mezőváros kereskedelmével foglalkozott,¹¹ Kiss István az egyes edényfajtákról írt,¹² K. Sebestyén János, aki maga is kézművesmester volt, a helybeli fazekasság történetét vizsgálta.¹³ A témával foglalkozott még Gulyás Éva, Szabó László és Nagy Molnár Miklós is.¹⁴

A településen már a középkorban erőteljesen szétválasztódott egymástól a mezőgazdaságból és a kézművességből élő réteg. Mezőtúron 1441 és 1463 között 16

2. A mezőtúri piactér

arra következtethetünk, hogy a településen nagy számban éltek egy adott szakmát űző iparosok, akik a vásártér, piac közelében laktak. Az írásos adatok mellett tárgyi emlékek is utalnak fazekasságra Mezőtúr területén. A török korban megsemmisült Túrtő helyén, a mai város határában ásatásokat végeztek és mázatlan kályhaszemeket, mázatlan és zöldmázas, domború díszítésű kályhacsempéket, korsónyakakat találtak. A Túrtő mellett fekvő

kézműves dolgozott, köztük már cserepeseket is említenek.¹⁵ A sokféle iparág közül híresek voltak a csizmadiák, tímárok, szűcsök, süvegesek, és természetesen a korsósok. A mesterségekről elnevezett utcák nagy száma mutatja a kézművesség fontosságát. Mezőtúron az utcanévek között szerepel: Tímár, Fazekas, Cserepes, Korsós.¹⁶ Ebből

⁹ Domanovszky 1938. 20.

¹⁰ Vörös 1911.

¹¹ Molnár Ilona: Mezőtúr fazekasipara. Kézirat. 1933.

¹² Kiss István: A mezőtúri agyagipar. Kézirat 1955.

¹³ K. Sebestyén 1956. 78–81.

¹⁴ Gulyás – Szabó 1979; Vö. Nagy Molnár Miklós 1999.

¹⁵ Bodoki Fodor – Bodoki Fodor 1978. 10.

¹⁶ A török adóösszeírásokat idézi: Bodoki Fodor – Bodoki Fodor 1978. 20.

Papörvényben három kör alakú kemence égetési alapnyomaira bukkantak, illetve „piszkoszöld égetett anyagot” találtak. Ettől a helytől nem messze 9 hasonló kemencemaradványt fedeztek fel.¹⁷ Ezek a kemencemaradványok illetve a cseréptöredékek bizonyítják, hogy Mezőtúron a XV–XVI. században jelen volt a fazekasság. Ebből a korból fekete, kanta alakú, kerek szájú korsók maradtak fenn. A török hatású forma kialakulása előtt valószínűleg ezt tekintették vizeskorsónak. Egy 1458-as levéltári adat szerint Gyál községében határjelként „nagy kun korsót”, „Magna anfora comanialis”-t ástak el. Györffy István szerint ez kétfülű fekete korsó lehetett, hasonló a nagyméretű mezőtúri kantákhoz.

A XVI–XVII. században a terület török fennhatóság alá került, a földesurak elmenekültek, így az ipar szabadabban fejlődhetett. A kézműipar virágzott. Híresek voltak a csizmadiák, tímárok, szűcsök, korsósok, süvegeseek. A túri süveg országosan ismert volt. Egyedül a budai vámon 1571-ben 119325 (!) darabot vittek át ebből a termékből.¹⁸ A korabeli feljegyzések szerint török hódoltság alatt csak Túron, Szolnokon és Berényben laktak mesterek Külső-Szolnok megyében.¹⁹ A fazekasság is jelentősen fejlődött ebben a korban.

**3. Korsó. Mezőtúr,
XVII. sz. vége**

**4. Korsó. Mezőtúr
határa, XVII. sz. vége**

Ezt bizonyítja, hogy a város egész területén találhatók a XVI–XVII. századból származó fekete-cserép-darabok. Jelentős volt a török hatás, a korszakból származó szemétködrök alján ugyanis törökös mintájú, írókás díszítésű cserépdarabokat találtak.

A török kiűzése után Mezőtúron megerősödött a földesúri fennhatóság. A politikai, gazdasági konszolidáció

következtében újra megindult az áruforgalom, ez kedvező hatással volt a kézművességre. A XVII–XVIII. századi leletek (szűrőbetétes korsótöredék, butykoskorsó feje, fekete fülesmozsár) bizonyítják, hogy erre az időszakra már minden fontos edénytípus kialakult Túron. Az 1737-es vármegyei adóösszeírás szerint a településen lakó 429 családból 19 iparos, ebből 4 fazekas. A század közepén nőtt az iparosok száma, ugyanis Kállay, a mezőváros birtokosa katolikus mestereket telepített be.

¹⁷ K. Sebestyén 1956. 78.

¹⁸ Káldy-Nagy 1970. 122.

¹⁹ Schefftsik 1935. 96.

A korsósok számának növekedésével együtt maga az iparág is fejlődött. A XVIII. században már kétfajta korsó jelent meg. Az 1737-es mezőtúri árszabás megkülönbözteti a vizeskorsót és az ivókorsót. Az utóbbi kétszer olyan drága, az alakja is komplikáltabb. A vizeskorsó alatt kantát értettek, az ivókorsó csecses, csörgős, rostéllyal ellátott edény volt. Az ivókorsónak is két változata volt: az egyszerűbb parasztkorsó, amelyet a vásárokra vittek eladni, illetve a csárdás korsó, lépcsőszerűen elkeskenyedő nyakkal. Ez török hatást tükröző, ajándéknak való, feliratos, különleges korsó volt. 1757-ben egy városi vásári limitációban négy cserépedény ára szerepelt: 1 vizeskorsó 4 krajcár, 1 ivókorsó 8 krajcár, egy kulacs 21 krajcár, 1 fazék 12 krajcár volt. A kulacs ára lényegesen drágább, mint a főzőfazéké és a korsóé. Ez valószínűleg a díszítettsége miatt volt, illetve felszíjazásra is utalhat. Mezőtúron ebből az időből származik az első mázas edény. K. Sebestyén János cikkében²⁰ megemlíti egy 1760-ban készült úrasztali nagy kétfülű kantát, ez készülhetett Mezőtúron, bár a mezőtúri kantákkal szemben szélesebb az alja. Oldalán „Ano 1760nadik esztendő a Turi Ecclesiae” felirat olvasható, és rátétes, pecsétes díszítménnyel van ellátva. Ez nem idegen a túri tárgyaktól (gyertyamártóknál használták), a két füle is a túri edényekéhez hasonló, oldalán ugyanolyan ujjnyomás található. Ugyanakkor a túri fazekascéh jegyzőkönyvében az áll, hogy „Az Korsó Festése bé került Czéhünkhöz 1837dik Esztendőbe 22dik Július, Szilágyi Sándor úr Czéh Mester ideje alatt.”²¹

2. A mezőtúri fekete kerámia készítése

A feketekerámia Magyarországon a középkor végén terjedt el, külső hatásokra. Holl Imre²² szerint törökökkel való, hódoltság kori együttélés eredménye, ugyanis a feketeedény égetése török mintára történt, és a korsók, kancsók formája is hasonlóságot mutat a török edények formájával. A XVI. században osztrák hatásra kezdték el használni nagyobb edényeknél a benyomkodott agyagabroncsot. Soproni Olivér²³ szerint a feketeedények már a középkorban is jelen voltak Magyarországon, de ő is nagy jelentőséget tulajdonít a török hatásnak.

Mezőtúron a XIX. századig leginkább csak fekete kerámiát készítettek. Legjellemzőbbek a „túri korsók”, nagy kétfüles kanták, szűrőtálak, abálóedények, bortölcsérek, mozsarak, perselyek, vedrek, gyertyamártók, locsolók.

²⁰ K. Sebestyén 1956.

²¹ A Jász-Nagykunszabolcs Megyei Levéltár (a továbbiakban: JNKSzML), Mezőtúri fazekascéh iratai. Korsós jegyzőkönyv 1837.

²² Holl 1956. 177–196.

²³ Soproni é. n.

5. Kanta fültöredéke.
Mezőtúr határa, XVIII.
sz. vége

6. Korsó. Mezőtúr,
XVIII. század vége

7. Veder. Mezőtúr,
XVIII. sz. vége

A középkorból származó fekete kalapos korsónyakak bizonyítják, hogy Mezőtúron már ebben az időben is készítettek mázatlan, fekete edényeket. A jó minőségű feketeedény elkészítéséhez először is fontos volt az agyag minősége. Kresz Mária kutatásai alapján „Fennálló edényt, korsót nagy vastartalmú agyagból lehetett égetni, kövér agyagból. A vastartalmú agyag vörösre ég. A vörös agyag átereszti a vizet, korsónál ez előnyös, mert forró nyáron hűsen tartja az ivóvizet. Mezőtúron vastartalmú agyag van, ezért lett Mezőtúr korsósmunkáról híres.²⁴ Az agyag minősége a színétől és a szennyezési fokától függött, és jelentős szerepe volt a fazekasság kialakulásában. Tehát elsősorban Mezőtúr földrajzi adottságaira vezethető vissza, hogyan tudott a város ekkora jelentőségű fazekasközponttá válni.

3. A mezőtúri fazekasság agyaglelőhelyei, technikája és technológiai sajátosságai

„A városunkban – fekvésénél fogva – sok az agyag réteg, főleg a partos oldalakban. [...] De mint agyagos-gödrök /bányák/ mégis főleg a Bánom-kertben, a Bocskoros-kertben, sőt az Opre-kertben is voltak és ezenkívül még sok elfelejtett agyagos gödör.”²⁵ A korsóscéh tagjai 1825-ig onnan szerezték be az agyagot, ahol jó minőségűt találtak. A felsőrésziek közül sokan az alsórészről is vittek, ez viszont az alsórésziek tiltakozását váltotta ki. Az alsórésziek ezért arra kérték a tanácsot, hogy ők is vihessenek Bodzásról és a Nagykert mellől.²⁶ Később az alsó- és a felsőrésziek egyezséget kötöttek. Az alsórészi mestereknek 1 frt-ot kellett fizetni a felsőrészen található agyagért, és fordítva ugyanígy. Később a Bocskoros-kert, illetve az Újváros mellől is hordhattak agyagot. (Az agyaglelőhelyeket lásd a Mellékletben.)

²⁴ Kresz 1991. 532.

²⁵ Csibi 1973. 3.

²⁶ Korsós jegyzőkönyv 1825: a városi tanácshoz intézett kérvény.

Az agyagot agyagmérő öllel mérték. A céhtagok a közös agyagosztó lelőhelyeken az agyagosztók által számukra kijelölt részből (1 m²) bányászhatták. Minden céhtagnak 1 kubik (1 m³) agyag járt. Akinek ennél többre volt szüksége, az kérhetett mástól vagy megvehetette kibányászatlan területét, de ezt be kellett jelenteni, nehogy lopásnak tűnjön. A lopások ugyanis elég gyakranak számítottak a céhtagok között. Ennek a céh szigorú intézkedésekkel igyekezett gátat szabni. Az első alkalommal minden elvitt kocsi földért 1 forintot kellett fizetni, ha már második alkalommal fordult elő a lopás, akkor 2 forintot, és testi fenyítést szabtak ki büntetésül az elkövetőre, harmadszorra pedig kizárták a céhből és eltiltották a mesterségtől.²⁷

Az agyagbányákban jelentős szerepe volt a föld rétegződésének. A kavicsos, meszes réteget (ha volt ilyen) szintén el kellett távolítani az agyagrétegről. Ezután az agyagkészítés ún. szeléssel történt. Ezt a munkát leginkább a mesterek feleségei, illetve az inasok végezték. A feketeedényeket nem vagy csak alig díszítették. Az egyszerű díszítményt úgy készítették, hogy miután az agyag bőrkeménységűre szikkadt, kavicssal, békasóval, disznóagyarral csiszolták. K. Sebestyén János is megemlíti, hogy a fal kidolgozására különösen nagy gondot fordítottak: „...félszáraz állapotban csiszolták, égették, majd olajos kefével beolajozták és szűrposztóval fényesre dörzsölték.” A dörzsölés, sikálás következtében az anyag részecskéi tömörödnek, fényessé válnak, ezen a módon a mázatlan edényt is könnyen díszíteni lehet.²⁸ Később ugyanezzel a módszerrel a korsók, kanták vállait virágokkal tették díszesebbé. Több feketekerámia mintázata felépítés szempontjából azonos a későbbi mázas edények koszorúszerűen körbefutó, nem inda mentén elhelyezkedő, több részre tagolódó díszítményével. Nagyobb edényeknél alkalmazták a rátétes díszítményt is: oldalukra rátétes abroncsot tettek, illetve ujjnyomást is alkalmaztak.

Mezőtúron az edények színe főleg szürkés, csak a gondosabban készítettek teljesen feketék. A feketekerámia színét a sajátos égetési technikának köszönhette, de befolyásolta az agyag vas-oxid tartalma is. A feketekerámia készítésének technológiai kérdéseivel Duma György foglalkozott.²⁹ Manapság fekete kerámiát már csak négy helyen: Nádudvaron, Mezőcsátan, Szentesen és Mohácson készítenek.

²⁷ Korsós jegyzőkönyv 1828.

²⁸ Szulovszky 2005. 341.

²⁹ Duma 1962.

IV. A mezőtúri korsóscéh élete

1. A céh alapítása és az új céhlevél megszerzése

1782-ben királyi kiváltságlevelet kaptak a mezőtúri fazekasok II. Józseftől. Egyes nézetek szerint ez a régi – már a középkorban létezett – céhszervezetet élesztette újjá. Bodoki Fodor Zoltán és Bodoki Fodor Zsigmond kutatásaik során említést tesznek arról, hogy „Túr mezőváros iparosai már a középkorban céhekbe tömörültek”, állításukat viszont nem tudták semmiféle bizonyítékkal alátámasztani.³⁰ Az, hogy elsősorban a fazekasok kaptak privilégiumokat, az iparág jelentőségére utal. Sajnos, maga a kiváltságlevél nem maradt fenn, csak egy 1783-ból származó nyugta, amelyet a fazekasok mezőtúri céhének nevében írtak alá mesterek, akik a korábbi összeírásokban is fazekasként szerepeltek.

„1783. d. 20. Febr.a’ Fazekas N Czéhnek képiben lévő Debretzeni János és Mikets Mich. uraméknak ezen petsét alatt. volt pénzből adatott Rfh. 219. a’ többi pedig más pénzből adódott.”³¹ 1811-ben tovább nőtt a városban az iparosok száma, mivel a piac környékén ingyen házhelyeket kaptak a várostól.

1804-ben I. Ferenc beszédette az összes addig kiadott céhlevelet szerte az országban, és 1815. januári rendeletében felszólította a mestereket, hogy ha érvényes királyi szabadságlevelet akarnak váltani, jelentkezzenek a vármegyén. A mezőtúri korsós céhnek is új céhlevélre volt szüksége. A költségekhez összesen 88 mester járult hozzá. A céhlevelet fazekas céh /figulus/ néven állították ki, de a céhkancsón a Korsós Céh felirat szerepel. A céhláda ugyanakkor a fazekascéh részére készült a belső felírás szerint. A névválasztás tehát az országos névhasználatot (fazekas) és a helyit (korsós) is tükrözi.

2. Tisztviselők, céhgyűlések

A céhek demokratikus szervezetű, nagy autonómiájú testületek voltak. Tisztviselőket saját körükből választottak. A legtöbb céh több iparág mestereit is magába foglalta, a mezőtúri korsós céh azonban kivétel volt ez alól.

A céhet legények, mesterek, tisztviselők és inasok alkották. Ha közülük bárki megtagadta a kötelességét, az büntetésre számíthatott. A céh hivatalnokait a vízkeresztkor tartott gyűlésen választották. A céheket a kiváltságlevélben leírt szabályok szerint, a céhtagok többségének

³⁰ A kiváltságlevél meglétéről lásd: Bodoki Fodor – Bodoki Fodor 1978.

³¹ A nyugtát közli: Gulyás-Szabó 1979. 5.

akarata alapján működtették. Évi négy céhgyűlést tartottak, ezek közül a vízkeresztkor tartott nagygyűlés volt a legfontosabb. A többi gyűlést negyedévente tartották, ezeket fertálygyűlésnek, kisgyűlésnek vagy kántorgyűlésnek nevezték. A céhgyűléseket a céhmester hívta egybe táblajárás útján.

A gyűléseken a tisztviselők választása az előjáróság által kirendelt céhbiztos jelenlétében zajlott. Először a főcéhmestert választották meg. Az első hivatalnokoknak tudniuk kellett írni és olvasni.³² A céh első tisztviselője a főcéhmester volt, ő ügyelt a törvények megtartására, képviselte a céhet, védelmezte érdekeit, őrizte vagyonát, kezelte iratait, odafigyelt rá, hogy kontárok ne dolgozhassanak a városban, így a mestereknek megőrizte a piacot. Bírói jogkörrel is rendelkezett. Ha távozni akart a városból, helyettest kellett keresnie.

Ezen kívül a céhmester időnként köteles volt bejárni a mesterek műhelyeit, és ellenőrizni, hogy jó-e az alapanyag és a munkák minősége. Ilyen tisztében mülátónak vagy igazlátónak nevezték. Felügyelt a *remekművek* készítésére, és a vásárokon addig senki sem állíthatta ki munkáját, amíg a mülátók meg nem nézték, nehogy egy-egy rosszabb minőségű áru kikezdje a túri korsóscéh hitelét. A kontárok vagy himpellér mesterek is csak azokat az áruikat árusíthatták, amelyeket a mülátók megfelelő minőségűnek ítélték. Külön díjat nem kaptak, de a céhpénztár költségén céhvacsorát rendeztek nekik, ahol annyi icce bort és annyi font húst szolgáltak fel, ahányan voltak.

Az alcéhmestert vagy kiscéhmestert a főcéhmester után választották. A céh fontos tisztviselője volt a céhjegyző (notarius) is. A gyűléseken hozott határozatokat jegyzőkönyvbe foglalta, kiállította a szabaduló-leveleket, kiadta a vándorleveleket, és az ő feladata volt a mesterek felvétele az ABC-s (vagy névsoros) könyvbe. A legények felügyelője az atyamester volt. Segítője a bejáró vagy dékán mester. A városba érkező vándorlegények nála tudakozódtak munka után. Ekkor az atyamester elküldte a bejárómestert, hogy járja végig a várost, és keressen helyet a legénynek. A korsósok Mezőtúron a céh alapításától kezdve először 2, 1831-től 3 bejárót választottak, mert a tisztség olyan sok feladattal járt. Minden bejárómester a „saját tizedjét” járta be.

Szolgáló mestert is választottak az ifjú remekesek közül, ezért ifjú-mestereknek is nevezték őket. Feladataik a következők voltak: a céh miséje előtt a gyertyák meggyújtása, lakomáknál az étel feltálalása, bor töltése, illetve az „elázottak” hazakísérése. A szolgáló mesterek nem ülhettek a mester urak közé, és nem ihattak sokat. Hetente egyszer meg kellett

³² A szücs céh jegyzőkönyve 1820: „[...] félreértések elkerülése végett ezentúl oskolázatlan embert nem jelölünk főcéhmesternek.”

jelenniük a mester házában, illetve az is az ő feladatuk volt, hogy a tagsági díjat beszedjék az ezzel elmaradóktól. Nekik kellett feltenniük az elhunyt mester vagy mesterné koporsóját a kocsira, és figyelniük kellett arra, hogy kik hiányoznak a templomból, temetésekről. Ők őrizték a céhláda kulcsai közül az egyiket. Akit kiválasztottak erre a tisztségre, annak vállalnia kellett a hivatalt, de 3-5 forinttal megválthatta magát,³³ vagy pedig szegény sorsú mester vállalta magára a tisztséget díjazásért cserébe.³⁴

Ezek voltak a céh tisztviselői, akik a hivatalba lépésük előtt a városi bíránál tettek esküt. Ellenőrzésükre rendelték ki a céhbiztost (comissarius). A gyűléseket is csak az ő jelenlétében lehetett megtartani, és aláírásával hitelesítenie kellett a gyűlés jegyzőkönyvét. A leköszönő céhmester előtte számolta át a pénzt az újnak. Ő őrizte a céhláda egyik kulcsát. A céhbiztost mindig a város előkelői közül választották. A céh tisztségviselőit tiszta múltú, becsületes, házas céhbeli mesterek lehettek.

3. Inasok és legények a mesterré válásig

A mesterré váláshoz rögzös út vezetett. A leendő mestereknek már gyerekként el kellett kezdeniük a mesterség tanulását. Fontos volt, hogy tisztességes családból származzon, ezért ellenőrizték az inas keresztlevelét; ha jobbágyi származású volt, a földesúr elbocsátó levelére is szükség volt. Az inasnak meg kellett fizetnie a szegődtetés díját, továbbá óvadékpénzt is. Ez arra szolgált biztosítékkul, hogy nem fog megszökni. Ha ok nélkül megszökött, de 2-3 nap múlva visszatért és megígérte, hogy többé nem tesz ilyet, megbocsátottak neki. Ha ezt nem tette meg, minden elmulasztott napért 1 héttel tovább kellett inasként szolgálnia. Gyakori volt az inasok átcsábítása is más mesterekhez, ezt szigorúan büntették. Az óvadék követelésének ez volt a másik oka, így próbálták elejét venni az inasok csábításának.³⁵

Az inas köteles volt segíteni asszonyának a házimunkában. Nyáron mezei munkát is végeztethettek vele, „mivel mesterétől kapta ruházatát”.³⁶ Sok esetben szegődéskor megállapodtak, hogy az inas milyen ruhákat kap majd évenként mesterétől. Az inas bére „1-ször 4 pár fehér ruha, 2-szor 3 pár csizma, 1 új és 2 Fejelés, 3-szor egy füre Való akár kalap vagy Sapka, 4-szer egy Szür és kankó, 5-ször ha tud tsinálni minden katlanbul 2 számot.”³⁷ A fazekasinas a 3. esztendőben egyéb juttatásokat is kapott, pl. pénzt, de ehelyett adhattak

³³ A szűcs céh jegyzőkönyve. 1825, 1826, 1827.

³⁴ A szűcs céh jegyzőkönyve. 1826: egy szűcsmester 1 köböl búzáért vette át a szolgálómesterséget.

³⁵ Korsós jegyzőkönyv 1925.

³⁶ Inasok kötelelességei 11. pont In. : Korsós jegyzőkönyv 1919.

³⁷ JkSNzML, Mezőtúri fazekascéh iratai. Vegyes feljegyzések, 1813–1893. 14.

neki „öltöző-ruhát”, vagy egy katlan korsót és egy pár csizmát. Pl. 1820-ban Farkas Pál utolsó inasi évére beállt Bodzás Andráshoz. A fizetéséről úgy állapodtak meg, hogy „bére fog lenni akár 3 darab ruha az az egy ujjas kék dolmán egy egy nadrág s egy pár csizma szabad tetszésére hagyatik.”³⁸ Néha arról is megállapodtak már a szegődtetésnél, hogy az inas utolsó esztendejét novíciuslegényként fogja tölteni. 1819-től egy novícius korsós legény naponta egy garast kapott, de idejének kiteltekor fizetésének 2/3-a a céhládát illette.³⁹ Később a novíciuslegényeknek nem volt állandó bérük, munkájuk minősége, szorgalmuk és érdemeik alapján fizették őket. „...senki magát ebben vagy ez ellen nem szegheti, mivel legnagyobb jussa az tanító mesternek az harmadik év is.”⁴⁰

Miután letelt a tanulási idő, az inas mesterével, jótállóival együtt elment a céhmesterhez, akit felkérték az inas felszabadítására. A nyitott céhláda előtt a mester feloldotta az inast „az Inasi huncfut név alól”, és a „Becsületes Mester Legényi” titulust kapta meg, amellyel aztán „akármelyik királyi kultsos és mező Városbéli Céhekbe”⁴¹ felfogadták őket legénynek.

A céhbeli munkásoknak rengeteget kellett dolgozniuk. A munkaidő reggel 3-kor kezdődött és este 9-10 óra körül fejeződött be. A korsósok leginkább darabszámra dolgoztak. A munkabér igen alacsony volt. A kezdő legényeknek alig adtak mást az élelmen és a lakáson kívül. 1827-ben például az ifjú legény bére „első évre a tanító mesterétől egy pár tsizma, egyéb semmi”.⁴² 1836-ban fizetése 12 frt egy évre „azon felül a jószívűség.”⁴³ 1838-ban a legények munkájukért 8 forintot és egy viseltes bundát kaptak.⁴⁴ Az idősebb legények már valamivel jobban kerestek, 1824-ben 40 forint, 1 katlan korsó és egy pár csizma volt a fizetségük. Bérük az évszaktól is függött. „A’ Nyári Napszám szerént való bére minden Négy korsótól 1 kr. A’ téli munka pedig öt korsótól 1 kr.”⁴⁵ A különbség abból adódott, hogy nyáron több korsót tudtak készíteni. A mezőtúri korsós legényeket más településeken is szívesen alkalmazták, és ott jobban is fizették őket. Mezőtúron azonban nem követelhetek több bért, mert lazítás⁴⁶ címén komoly büntetést kellett fizetniük, rosszabb esetben pedig megvesszőzés vagy kizárás várt rájuk.

³⁸ JkSNzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1818–1861.

³⁹ Korsós jegyzőkönyv 1819.

⁴⁰ Korsós jegyzőkönyv 1825; 1833.

⁴¹ Korsós jegyzőkönyv 1925.

⁴² Korsós jegyzőkönyv 1827.

⁴³ Korsós jegyzőkönyv 1836.

⁴⁴ Korsós jegyzőkönyv 1838.

⁴⁵ JNkSzML Mezőtúri fazekascéh iratai. Vegyes feljegyzések. 1813–1893.

⁴⁶ JNkSzML Új céhlevelek. XVIII. cikkely.

A korsós céhben mindig kevés legény dolgozott: 70-80 mesterre maximum 8-10 legény jutott, így sokan négy éven át sem jutottak legényhez.⁴⁷ Emiatt szokássá vált, hogy az atyamester a vándorló legényt csak egy hétre adhatta egy mesterhez. A január 12-i gyűlés határozata szerint a másik héten már máshoz kellett rendelnie.⁴⁸ Ezt a határozatot nem mindig akarták betartani. Az 1825 szeptemberében tartott kántorgyűlésen a mesterek panaszt tettek Szilágyi Mihály mester ellen, aki „esztendő Legényt tart, s ezt tellyességgel nem akarják szenvedni azért mivel több hasonló Idősb Mester Emberek is vagynak a’ már egy ízben ezen Czéhben megállapított rend szerént kívánják, hogy a Legények sorba hetenként dolgozzanak.”⁴⁹ A mesterek ugyanis attól féltek, hogy „a’ Lészs hogy a Legények bérért a’ Maiszterek egymásra fel verik, s csábítások következnek.”⁵⁰ Más városokból is érkeztek ide legények, például Poroszlóról⁵¹ és Debrecenből.⁵²

8. Vándorkönyv címlapja

A legényeknek vándorútra kellett indulniuk, amely legalább 3 évig tartott. Az idegen városokban csak az atyamesternél vagy a céhmesternél szállhattak meg. A többi mester nem fogadhatott házába legényt, nehogy titkokban dolgoztathassák őket. Aki olyan legényt vett műhelyébe, akinek vándorlevelei nem voltak rendben, 2 forintot volt köteles fizetni.⁵³ Az atyamester feladata volt, hogy helyet keressen nekik valamelyik műhelyben. Ezt a helyet a legény köteles volt elfogadni. Ha azonban nem volt számára hely, három napnál tovább nem maradhatott az adott településen, hanem folytatnia kellett vándorútját.

A vándorlás befejezése után a legényeknek a főcéhmesternél kellett jelentkezniük, és ha rendben voltak az irataik, és a viselkedésükre sem volt panasz, a céhgyűlés engedélyezte a remekmunka elkészítését. Ez volt a feltétele annak, hogy valaki mesterré váljon. A

⁴⁷ Korsós jegyzőkönyv 1824

⁴⁸ Korsós jegyzőkönyv 1824; 1825

⁴⁹ JNkSzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1818–1861. Kántorgyűlés jegyzőkönyve (1825. szeptember 22.)

⁵⁰ JNkSzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1818–1861. 1825. szeptember 22. Kántorgyűlés jegyzőkönyve

⁵¹ Bak Sándor 1822-ben került Békési Sándorhoz. Lásd JNkSzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1818–1861. Kántorgyűlés jegyzőkönyve 1822.

⁵² Fülöp Mihály 1821-ben került Józan Istvánhoz. Lásd JNkSzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1818–1861. Kántorgyűlés jegyzőkönyve 1821.

⁵³ Korsós jegyzőkönyv 1825.

remeklésre a céh külön felszólította legényeit, és ha vonakodtak, rá is szorították őket. Ennek az volt az oka, hogy a mesterek nem engedhették, hogy a legények remeklés előtt vállaljanak munkát.⁵⁴ A korsósoknak 2 darab 25 iccés kantát, 2 abálótálat, 2 korsót, 2 fedőt, 3 köcsögöt, 2 mozsarat kellett *remekbe művelni*.⁵⁵

A remek bemutatása után, ha azt a mesterek megfelelőnek találták, a köszöntőpohár megadása következett. Köszöntőpohárral tartoztak felvételnél azok a vidéki mesterek is, akik remeklésük után Mezőtúrra jöttek lakni. Nekik azonban nem kellett új remekmunkát készíteniük. Tóth Mihály hódmezővásárhelyi korsós „egy-két pohár borát”, Szabó Péter szintén hódmezővásárhelyi korsós „bőséges pohár borát” közölte a mesterekkel a korsóscéh 1836-os, illetve 1837-es jegyzőkönyve szerint. Mezőtúron szívesen fogadták a más városból érkező mestereket, ellentétben például Pest-Budával, ahol 1913-ban a helytartótanács rendelete a mesterek átköltözését csak akkor engedélyezte, ha ebből a városnak jelentős előnye származik.⁵⁶

Mesterségét csak remekes, az előírt esküt letevő, céhbe beiktatott mester végezhetette. A piac nem volt nagy, ezért nem engedhették meg, hogy a korsós mesterségbe vágó munkákat céhen kívüliek is végezhessek, ezért erőteljesen fel kellett lépniük a kontárok ellen. Először eltiltották őket a munkavállalástól, ha ennek nem volt eredménye, a főcéhmester lefoglalta szerszámaikat, továbbá elvette és eladta a náluk talált munkákat. Azonban a fazekasok kevésbé féltek a kontároktól, mint más céhbeli mesterek, ugyanis agyagot csak céhbeli mester kaphatott, és égetőkemencéje sem lehetett másnak. Ez a kedvező helyzet nem volt általános az országban, más városok fazekasainál gyakran komoly gondot okozott a kontárok részéről jelentkező konkurencia. Miskolcon például a főző-és sütőedények terén a gömöri fazekasok, akik többnyire kontárok voltak, komoly gondot jelentettek, ugyanis jobb minőségű edényeket tudtak készíteni.⁵⁷ Pest-Budán pedig az okozott problémát, hogy a céhek elzárkózása miatt annyira lecsökkent a céhen belül dolgozó mesterek aránya, hogy a kontárok munkájára kifejezetten szükség volt a lakosság igényeinek kielégítéséhez.⁵⁸

A 40-es, 50-es években a legények helyzete jelentősen megerősödött. Korábban ugyanis rendkívül kiszolgáltatottak voltak a mesterekkel szemben, hiszen rengeteget kellett dolgozniuk, fizetséget viszont alig kaptak. Azonban ebben az időszakban

⁵⁴ Korsós jegyzőkönyv 1818.

⁵⁵ Korsós jegyzőkönyv 1824–29.

⁵⁶ Dóka 1979. 102.

⁵⁷ Vida 1995. 523.

⁵⁸ Dóka 1979. 111.

jelentősen javult a legények alkupozíciója, ugyanis az első gyárak megjelenésével lehetőségük volt ezeknél is munkát vállalni. A fazekas jegyzőkönyvben található 1848-as módosítás szerint: „Minden legén maga szabadon kereset magának munkát, maga választhat és választathat műhelyt és pedig akár a czéhbeli mestereknél, akár a gyárakban, akár más segéd tartási-joggal ellátott rokonszakbeli vállalkozónál, a’ szerént mint a munkaadókkal megegyeznie sikerül.”⁵⁹ A hatósági szabályozások is szigorúbbakká váltak. Például előírták a mesterek számára, akik saját lakásukban helyezték el a legényeket, hogy megfelelő helyet biztosítsanak nekik. Ha ennek a feltételnek nem akart vagy tudott eleget tenni, akkor „...segédeit fölszabadítandja, hogy mesterét rögtön, fölmondás nélkül odahagyhassák, s bért és ellátás kifizetését követelhessenek a rendes felmondási időre...”⁶⁰ Az 1848-as módosítások azt is tartalmazták, hogy „Segédeitől a mester csak a mesterség üzléséhez tartozó vagy avval kapcsolatban álló munkákat kívánhat s ezeknél is köteles a mértékre figyelni”⁶¹ Ugyanis korábban előfordult, hogy a mesterek a ház körüli munkákat is a segédekkel végeztették el.

Más céheknél az ilyen jellegű szabályozásokat sokkal hamarabb megfogalmazták. Miskolcon már 1768-ban megtiltották, hogy a legényeket olyan munkára kényszerítsék, amely nem vág a mesterségbe.⁶² További kedvező változás volt a legények szempontjából, hogy 1850-es években már csak napi 11 órát kellett dolgozniuk,⁶³ szemben a korábbi, 18 órás munkaidővel.

⁵⁹ JNkSzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1818–1861.

⁶⁰ JNkSzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1818–1861.

⁶¹ JNkSzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1818–1861.

⁶² Vida 1995. 526.

⁶³ JNkSzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1818–1861.

V. Céhes vállalkozás. Fazekas vállalkozók Mezőtúron

1. A korsós mesterek száma

1852-ben az összes iparúzó száma Külső-Szolnok vármegyében 913⁶⁴. Mezőtúron összesen 258 iparos dolgozott, közülük 52 volt fazekas. Ezekből az adatokból látszik, hogy Mezőtúron élt a vármegye fazekasainak majdnem harmada. Ezen belül a fazekasok külön kiemelkedő jelentőségűek, ugyanis a korsóscéh volt a harmadik legnépesebb céh a városban (szűcsök: 62 fő, csizmadiák: 84 fő).⁶⁵

Mezőtúr a környék településeihez képest jóval iparosodottabbnak számított. Ebben az időben 15886 lakosa volt a városnak, tehát 61 lakosra jutott egy iparúzó, miközben a Jászkunságban átlagban 92 lakosra jutott egy iparos.⁶⁶

A XIX. század elején erősen ingadozott a mesterek száma Mezőtúron. 1817-ben 88, 1828-ban 34, 1861-ben pedig 70 mester dolgozott a mezővárosban. Ez az ingadozás több okra vezethető vissza: gyakoriak voltak az ólommérgezés miatti halálesetek; voltak évek, mikor több mestert és mesternét is temettek emiatt. A másik ok a piac jövedelmezőségének változásaira vezethető vissza. 1817-ben például máshol is alakultak fazekascéhok a környéken, és a konkurencia növekedése a mesterek számának csökkenését eredményezte. Sok mester települt más, távolabbi városokba, ahol konkurencia nélkül dolgozhatott. Az is kedvezőtlenül hatott az értékesítési lehetőségekre, hogy Szegeden, Vásárhelyen kezdtek megjelenni a mázas edények, amelyek háttérbe szorították a mezőtúri fekete kerámiát.

Azt is érdemes megfigyelni, hogy ebben az időszakban jellemző volt a mesterség öröklődése. Az 1861-es összeírás szerint a fazekascéhben dolgozó 25 legény közül 18 fazekasmester fia volt.⁶⁷ Ezzel szemben jelentős változás történt az 1900-as évek elejére: Schetsik György Adattárában, melyben az összeírt fazekas mesterek származása is fel van tüntetve, az összeírt fazekasok közül jelentős számban fordulnak elő olyanok, akik „régii földműves család” leszármazottai.⁶⁸

⁶⁴ Palugyay 1854. 191.

⁶⁵ Palugyay 1854. 224.

⁶⁶ Eperjessy 1963. 975.

⁶⁷ JNkSzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1861–1885.

⁶⁸ Scheftsik 1935. 212–231.

2. Kereslet és alkalmazkodás. A korsóscéh jellegzetes edényei

A mezőtúri fazekasság mindig is arra törekedett, hogy a paraszti háztartás igényeit elégítse ki, ezért elsősorban a paraszti ízlésnek megfelelő tárgyakat készítettek. Az 1800-as évek elejének fazekasságára így emlékezett vissza egy idős fazekas mester, Kálnai Antal: „Hun állunk ma az akkorihoz! Fekete gatyában nagy fekete kantákat csináltak, nagy abálókat. Befelé hajlott az öble, nem kifelé, mint most. Juhtejet fejtek bele, azt tették oda. Nagy szilke, egyfűlű, tízliteres, volt harminc-negyven literes szilke, rengeteg birka volt, nagy uraságok voltak.”⁶⁹ A korsósok ebben az időszakban is igyekeztek százados hírnevüket fenntartani. Nevükhöz híven főleg a korsókészítésben tűntek ki, egyik legjellegzetesebb munkájuk a háromszíjú korsó volt. Ennek a készítési módját nem titkolták, a vándorlegényeket is tanították rá, nekik viszont az

esetek többségében nem sikerült tökéletesre csinálniuk ezt a fajta edényt. A régi mesterek azt vallották, hogy a mesterség titka nem más, mint a jó kezűgyesség, jó tanítás, és 10-12 éves gyakorlat.

9. Kanta. Mezőtúr, XIX. század eleje

A kanták és vizeskorsók mellett egyre több háztartási agyagedény készült a legváltozatosabb formákban és díszítésekkel. 1818-ban a fazekasmesterek újra megállapodtak abban, hogy hány edény tartozik egy korsószámba:

„Az első számos egy	10 ittzés
második 2tös	6 ittzés
harmadik 3as	4 ittzés
4 szer a Laskaszedő	2 kettesivel
4szer a Mozsár	3 hármával
kis tsetes korsó	4 négyivel
a Fedő légyen	6 hatával
Öt ittzés kötsög	3 hármával
a három ittzés kötsög	3 hármával
a két ittzés kötsög	4 négyivel ⁷⁰

⁶⁹ Nagy Molnár 2007.

⁷⁰ JNkSzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1818–1861. „a meghatározott edényeknek ára százszámra 25 R. Fra határozódott.”

Ebből azt is meg tudjuk állapítani, hogy az adott időszakban milyen edényeket készítettek Mezőtúron. Az 1824-es céhgyűlési határozat szerint minden edény oldalán vagy fülén szerepelnie kellett három betűnek: M.T.V., és a készítő nevének kezdőbetűje. Ennek az volt a célja, hogy „a Túri edény, mely az ilyenfajta edények között első Betsű, országszerint megesmértessen”, és hogy a saját munkáját minden mester felismerhesse.⁷¹ Később az a szokás is elterjedt, hogy a munkára a készítő neve mellé a megrendelő nevét, a készítés helyét, idejét és alkalmi verset is írtak. A céh céhkancsója egy zöldmázás boroskancsó volt, amelyet M. Szabó Péter és Tóth Mihály ajándékozott a céhnek 1836-ban. Mivel ezek a mesterek vásárhelyiek voltak, a kancsó is Vásárhelyen készült. A legrégebb időktől 1837-ig nagy valószínűséggel csak mázatlan, vörös vagy fekete edényeket készítettek. Az 1830-as években azonban itt is elterjedt a korsók festése, valószínűleg vásárhelyi hatásra. A mázas edények más városokban sokkal korábban megjelentek. Például a XVIII. század végéről származó miskolci céhremekek között már számos rézoxidos zöld mázas edény található.⁷²

A korsókon kívül gyertyamártók is készültek, ezek közül a legkorábbi épen megmaradt 1813-ban készült, és rendkívül keskeny formájú volt. 1819-ből egy domborműves díszítésű maradt fenn „Pap Miháj” felirattal. Az időszak legjelentősebb fazekas dinasztiája a Gombos család volt, apa (sz.: 1776) és fia (sz.: 1789).

3. Az edények értékesítése. Vásározás, vonzáskörzet

A török korszakban Varsány és Kunszentmárton volt Mezőtúr két legjelentősebb vetélytársa kereskedelmi téren. A harc leginkább a Tiszazug piacáért folyt, mert ezekben a falvakban az erős földesúri függés miatt nem fejlődött az ipar, ezért igényelték, hogy piacra termelő, vásároló iparosok, kereskedők felkeressék termékeikkel ezeket a településeket. A hódoltság kora különösen kedvező hatással volt egy szerény kereskedőréteg kialakulásra, amely aztán fokozatosan növekedett mind létszámát, mind jelentőségét tekintve. Azonban a városban a hivatásos kereskedőknél mindig több volt a parasztkereskedők és a kupeczek száma.

A XVIII. században, a török kiűzése után gazdasági, politikai konszolidáció következett, újra megindult az áruforgalom a nyugati országrész felé is, és az Alföldön újjáéledtek a középkorban megalakult, majd elnéptelenedett kereskedelmi útvonalak. Ennek következtében Buda és Erdély között újraindult a kereskedelem, amely a szolnoki révén keresztül bonyolódott, így Mezőtúr is visszanyerte korábbi szerepét. 1724-ben Mezőtúr elnyerte VI.

⁷¹ Korsós jegyzőkönyv 1824.

⁷² Vida 1995. 546.

Károlytól évi 4 országos és 2 hetivásár tartásának jogát, így a korszokok nemcsak országos, hanem keddi és pénteki heti vásárokon is részt vehettek. Ezzel megvetette az újkori, okmányokkal és feljegyzésekkel már jól nyomon követhető túri vásárok alapját. A város kereskedelmére az is kedvező hatást gyakorolt, hogy Varsány, Mezőtúr korábbi vetélytársa a török idők alatt elpusztul, így Mezőtúr kereskedelmi szempontból egyeduralkodóvá vált a környéken.

Ám 1719-ben a Jászapátiból kirajzó új lakosok költöztek Kunszentmártonba, és az 1765-ben megalakuló, hat mesterséget tömörítő céhük a Tiszazugra is kiterjesztette befolyását. Mivel birtokolták a körösi révet, korlátozni tudták a túriak szabad déli mozgásterét.

Ennek következtében a küzdelemből Kunszentmárton került ki győztesen, és az Alsó-Tiszazugot egészen a befolyása alá vonta. Mezőtúrhoz inkább csak Tiszaföldvár, Cibakháza kapcsolódott. Mezőtúr iparosainak fontos lett volna, hogy a földvári, nagyrévi réveken keresztül eljuttassák áruikat a Duna- Tisza közére. Ennek a törekvésnek Kunszentmárton útját állta. Így inkább a Tisza túlsópartján (Tószegen) építettek ki bázist. Itt önálló fazekasipart hoztak létre, hogy az itt készült „túri árukkal” lássák el a kecskeméti, ceglédi, nagykörösi vásárokat. Ennek ellenére nem tudták bevételeiket jelentősen növelni, mert vékony volt a gazdaréteg, és nagy volt a szegénység.

A környéken a legnagyobb vetélytárs Hódmezővásárhely volt, ahol a mesterek száma 400 körül mozgott, vagyis meghaladta a mezőtúri mestereket. Vásárhely viszont inkább a Délvidéket látta el áruval, míg Mezőtúr északra szállított. Sok esetben a vásárkörzetek határai nem különültek el egymástól élesen, egy-egy falu edényei gyakran több központból származtak. Például a Heves megyei Tiszaigaron egyszerre használtak mezőtúri, vásárhelyi edényeket a gömöri hóálló edények mellett.⁷³ A város jelentős vonzáskörzettel rendelkezett: Szolnok megye tiszántúli részeire, Békés megyére, illetve Csongrád megye északi részére terjedt ki. Áruikkal leginkább Túrkeve, Kisújszállás, Karcag, Tiszafüred, Törökszentmiklós, Dévaványa, Szeghalom, Füzesgyarmat, Gyula, Békéscsaba, Kecskemét, Nagykörös vásárait keresték fel. A mezőtúri mesterek és kofák tavasztól novemberig járták a vásárokat. Amit nem tudtak eladni, nem vitték haza, hanem ismerős családok padlásán helyezték el. Szinte minden nagyobb településen volt ilyen raktárak.⁷⁴

A jó közlekedési viszonyoknak köszönhetően Mezőtúr iparosai a nyersanyagot távolról is be tudták szerezni, a korszokok a festéket Recskről, a mázat Selmecbányáról hozták. Igen szoros volt a kapcsolat a távolabbi területekkel. Azonban a közeli településekkel is igyekeztek

⁷³ Kresz 1960. 331.

⁷⁴ Kresz 1960. 343.

erősíteni a kapcsolatokat, a környező kisebb településeken ugyanis a túri céhek filiálékat hoztak létre. A filiális mesterek a túri vásárokon előnyöket élveztek az idegenekkel szemben, és jogaik majdnem egyenlők voltak a helyi mesterekéivel. A kedvezmények a túri céhekhez és a céheken keresztül a túri vásárokhhoz kötötték őket.

A mezőtúri vásárok a környéken egyeduralkodóvá váltak. Hatalmas jelentőségüket támasztja alá, hogy Bácskai Vera és Nagy Lajos összeírásaiban Szolnok megyéből nem is szerepel más piaci központ, és a térségből is mindössze Gyöngyöst, Hódmezővásárhelyet, Gyulát, Kecskemétet és Debrecent említik.⁷⁵ Ennek a jelenségnek az lehetett az oka, hogy a Jászság, Kunság városai mind rendelkeztek jászkun jogokkal, éppen ezért szükségük volt olyan kiváltságra, amely kiemeli őket a többi város közül. Úgy gondolták, a kiemelkedésre a vásártartási jog megszerzése lenne a legalkalmasabb. Mivel azonban egymással versenyeztek, egyik város sem volt képes kiemelkedni, hogy versenyre kelhessen Mezőtúrral.⁷⁶ Szabó Lászlót idézve: „A Jászságot és a Nagy-kunságot olyan erőteljes mezővárosi hálózatnak (együttesnek) fogtam fel, amely nagy térségben tartósan érezteti hatását, ugyanakkor a térségen belül egymást mintegy korlátozzák, nem engedik meg, hogy az egyik a másik fölé nőjön.”⁷⁷ Mezőtúr a közvetlen környékét elnyomta, a tágabb környezetét hatása alatt tartotta, de távolabbi részekre is hatott.⁷⁸

A portékát a XIX. század elején leginkább a hetivásárokon értékesítették, ahová idegen mestereket nem engedtek be, a céhek tagjai is két csoportra osztva, hetenként felváltva vihették ki a portékájukat.⁷⁹ A korszokok 1836-ban tartott közgyűlésükön elhatározták a „régis szokás” érvényesítését, vagyis hogy a keddi, pénteki hetivásárokon egyik héten főtí, érháti mesterek, másikon a hidszegiek, hadháziak [Ujváros] árulhatták termékeiket. Ha ezt megszegték, 1 forint büntetést kellett fizetniük. A kofa, ha a vásárban egy korszok összes áruját megvette, 1 darabot se adhatott el ebből a mesterek között, és a mesterek sem árulhattak helyette, hanem a kofák közé kellett átrakni az edényt.⁸⁰

A korszokoknál kockavetéssel határozták meg kinek-kinek az árulóhelyét, „atyáiktól átvett régis szokás” szerint.⁸¹ Emiatt gyakoriak voltak az elégedetlenségek, mert sokan nem értek oda a kockavetésre, különösen, ha a vásárt más településen tartották. Ennek megoldására 1837-ben megállapodtak abban, hogy az utolsó állomáson várják be egymást, és ott sorsolnak.

⁷⁵ Bácskai – Nagy 1984. 662, 624, 633.

⁷⁶ Szabó 2008.

⁷⁷ Szabó 1978. 46–55.

⁷⁸ Szabó 2008.

⁷⁹ Korszok jegyzőkönyv 1836–48.

⁸⁰ Korszok jegyzőkönyv 1852.

⁸¹ Korszok jegyzőkönyv 1842.

Az országos vásárokon sokkal szabadabb volt az adás-vétel. A helybeli céhmesterek azonban itt is igyekeztek saját maguk számára biztosítani a legjobb árulóhelyeket. „Utánok, vagy mellettök a filiálisok árulhattak, és csak ezek után jöhettek a vidékiek a már előre kijelölt sorrendben”.⁸² Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a vidéki mestereknek még így is megérte ellátogatniuk a mezőtúri vásárookra, mert a helyi mestereknél mindig több idegen mester árulta portékáját. Ezeken a vásárokon főleg iparcikket lehetett beszerezni.

A túri vásárok jellegzetessége az volt, hogy sátrakban árusítottak. A túri sátrak ponyvából, gyékényből készültek. A vásár területén egyáltalán nem voltak fából, vasból, kőből készült árusítóhelyek. A túri vásár a saját, nagy kiterjedésű vonzáskörzetén túl hatással volt az árucserére és az árucseréhez kapcsolódó kulturális jelensége is.

4. A korsóscéh bevételei és kiadásai

Az eladásból származó bevétel a céh vagyonát gyarapította. Ezen kívül a céhnek még számos más bevételi forrása volt: a rendes jövedelmek, remeklés előtti jelentőpénz, remeklés utáni mesterdíj, remekváltság az új mesterektől, remek-hibaváltság, tagsági díj, vidékről a céhbe érkező mesterektől köszöntőpénzt, mesterdíjat, tagsági díjat szedtek be, illetve tartoztak a köszöntőpohár megadásával. A kontároknak kontárdíjat kellett fizetniük, és a céhtagokra kirótt különböző büntetések is a céh vagyonát gyarapították. Habár nem volt ingatlan vagyonuk, de voltak ingóságaik, például a céhláda. Ezen kívül a céh tulajdonát képezte még a kiváltságlevél, a szükséges jegyzőkönyvek, gyűléseken használt hosszúsékek, boroshordók, boroskancsók, poharak és a pecsétnyomó.

A vízkeresztkor tartott gyűlésen minden évben szétszották a pénztár jövedelmét a mesterek között. A bevételekből nem egyenlő mértékben részesültek. A remeklés után 3 évig senki sem kaphatott ebből. Az ifjabb mesterek csak tagdíjukat (ún. kántorpénzüket) kapták vissza. A 4. éves mestereket feleseknak nevezték, és fél részt kaptak, az idősebb mesterek voltak az egész osztályosok vagy adequális divíziósok, őket illette a legtöbb pénz. A vagyon kezelői a főcéhmesterek voltak. Az új céhmester eskütétel után vette át a pénzt elődjétől. Ha a pénztár alapos megvizsgálása után valamit nem találtak rendben, a céhmestert a hiány megfizetésére kötelezték.⁸³

A céh számára fontos volt, hogy növelni tudja vagyonát, ugyanis ebből finanszírozták a kiadásokat. A korsóscéh 1819-től bevezette, hogy tisztségviselőinek munkáját pár forinttal

⁸² Vörös 1911. 66.

⁸³ Korsós jegyzőkönyv 1820.

honorálja. A főcéhmester 4-6, az alcéhmester, illetve a céhjegyző 2-4, a szolgálómester 1-2 forintot kapott. Az atyamestereknek nem volt fizetésük, de az új legények és a munkát kereső vándorlegények 1-1 napot ingyen dolgoztak nekik a rájuk való felügyeletért.⁸⁴ A kisebb kiadások közé tartozott a pecsétviasz, papiros és tinta vásárlása. Pénzt fordítottak a céhládák jó karban tartására és a pecsétnyomók újravágására is.⁸⁵ A képviselő választásra nemzetiszínű zászlók alatt vonultak fel a mesterek, ez a céhnek 15 forintba került.

A céheknek súlyos terhet és költséget jelentett a katonaállítási kötelezettség. A korsós céh 1823-ban Makai Jánost, Busi Sándort és Józán Istvánt fogadta fel. A három katonára összesen 79 forintot és 50 koronát költött a céh.⁸⁶

A céh kiadásai közé tartoztak a tisztújító gyűlések után tartott mulatságok költségei is, mivel ezeket az új céhmesterek többnyire a céh pénztárából rendezték, és ezekre az egész céhet meghívták. A korsósok 1821-ben 8.20 forinton bort, 4.48 forinton húst, szalonnát, káposztát, 4.25 forinton kenyeret vásároltak a mulatságra.⁸⁷

A céhek jelentős összegeket fordítottak az elemi csapások (pl. tűzvész) által sújtott mesterek megsegítésére. Ezenkívül a céh adakozott is, a tápintézeti növendékek számára például 15 forintot adományozott.

Ezenkívül kiadást jelentett az edények készítéséhez szükséges nyersanyagok beszerzése is. A fazekascéh 1861-ben készített egy jelentést arról, mennyibe kerül nekik az edény előállítása:

1. táblázat. Az edény előállításának költségei

1. agyag kész állapotban	300 korona
2. máz 10 kiló	4000 korona
3. fa 250 kiló	2500 korona
Összesen:	6800 korona ⁸⁸

A kész termékek árának meghatározása a vármegye hozzájárulásával történt, és ehhez minden mesternek alkalmazkodnia kellett.⁸⁹ Aki a rendelkezést megszegte, bírságot kellett fizetnie.

⁸⁴ Korsós jegyzőkönyv. 1819.

⁸⁵ Korsós jegyzőkönyv. 1823-26.

⁸⁶ Korsós jegyzőkönyv. 1823.

⁸⁷ Korsós jegyzőkönyv. 1824.

⁸⁸ Mezőtúri fazekas jegyzőkönyv 1861–1885

⁸⁹ Korsós céhlevél. XIV.cikkely 1861.

VI. A mezőtúri fazekasság piaci térnyerése a XIX. század második felében és a XX. század első éveiben

1. Szervezeti átalakulások

1848. után felgyorsult a céhrendszer bomlása. Az iparszabadságról szóló rendelkezést 1959-ben hirdették ki, amely az iparengedélyt már nem kötötte szakmai képességek igazolásához.⁹⁰ Végül 1872-ben eltörölték a céheket, így megszűnt a mezőtúri fazekascéh is. 1872. november 21-én azonban megalakult a „Mezőtúri Ipartársulat”, amely a következő iparosokat tömörítette: szűrszabó, szabó, tímár, kovács, szíjgyártó, cipész, kerékgyártó, kádár, csizmadia, asztalos, lakatos, építő, szűcs, köteles, takács, késes és korsós. Előfordult azonban, hogy több iparjeggyel rendelkező mester nem volt tagja a társulatnak. Az Ipartársulat 1885-ben Ipartestületté vált. A Testület 1896-ban már annyira megerősödött, hogy még ingatlant is tudott vásárolni, az ún. „Zöldfa Korcsmát”, melyet később bérbe is adott, így jelentős bevételei származtak belőle. Azonban az ezt követő időszakban állandó pénzhiánnyal küldött, működése nem bizonyult hatékonynak.

Az I. Fazekastársulat 1888–89-ben jött létre. 9 mesternek viszont nem volt pénze, hogy a ráeső részt megvegye, így ők új társulatot alapítottak, mégpedig az I. és II. Agyagbánya Társulatot. Az Ipartestületen belül a fazekas szakosztály alakuló gyűlését csak 1906-ban tartották. Az alapító tagok között 24 mestert jegyeztek fel. A bevételek, kiadások is jelentősen átalakultak:

2. táblázat. A korsóscéh bevételei és kiadásai 1906-ban

Bevétel évi járulékokból	2 korona 80 fillér
Bevétel föld haszonbér	10 korona
<i>Összesen</i>	12 korona 80
Kiadás könyvekre	4 korona 80 fillér
Kiadás irodai szerekre	50 fillér
<i>Maradvány</i>	7 korona 50 fillér ⁹¹

⁹⁰ Dóka 1955. 190.

⁹¹ JNkSzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1906–1925

2. Alkalmazkodás a piaci viszonyok változásaihoz

1851-től, a belső vámhatár eltörlésével hatalmas mennyiségű, olcsó osztrák gyáripari termék áramlott hazánkba. Ez általánosságban véve rosszul érintette a fazekasokat, ugyanis az osztrák áruk nemcsak olcsóbbak, hanem korszerűbbek is voltak. Sok céh indult hanyatlásnak emiatt. Azonban a mezővárosi, falusi céheknél a lakosság kisebb mértékben vásárolt olyan termékeket, amelyeket az osztrák gyárilpar állított elő, ezért kevésbé érezték meg ennek a hatását.⁹²

Mezőtúrt különösen kedvezően érintette a megváltozott helyzet, ettől az időszaktól kezdve igyekezett a paraszti ízlést kiszolgálni. Nem véletlen, hogy a túri korsó a paraszti háztartásokban vált fogalommal. További kedvező körülmény volt a paraszti lakáskultúra változása, amelynek következtében már nemcsak használati, hanem sok esetben díszítő szerep betöltésére is vásároltak különleges mintázatú, díszes edényeket. További kedvező körülmény volt egy új, népes vásárlóréteg, a szegényparasztság megjelenése.⁹³ A paraszti és a polgári kultúra keveredéséből kialakult egy sajátos, „parasztpolgári” stílus.”... népművészetének alapvető jellegzetessége, hogy reprodukív darabjait, legjelentősebb ágazatait az úgynevezett parasztpolgári ízlés hívta életre.”⁹⁴ Ezeket az árukat tudták nagy mennyiségben is készíteni, ennek ellenére jó minőségűek voltak. Fontos piaci szempont volt, hogy igazodjanak a különböző tájak, népcsoportok, falvak igényeihez.

Az alkalmazkodás Mezőtúrnak különösen jól sikerült, olyannyira, hogy más városok fazekasai is utánozták a túri edényeket. A tiszafüredi fazekasok például a XIX. század végén már Mezőtúr stílusában dolgoztak.⁹⁵ Mezőtúrnak köszönhető az Alföld közepén lévő több kisebb fazekasközpont fejlődése is. Rengeteg karcagi, jászági és nádudvari fazekas tanulta itt a mesterséget.⁹⁶ Ezek a mesterek, hazatérve saját városukba, meghonosították a mezőtúri stílust. Más településeken, például Tótkomlóson, a túri stílus befolyása egy-egy jellegzetes edénytípuson, jelen esetben például a butellákon mutatkozik meg.

Ennek azonban az lett a következménye, hogy a kisebb központoknak nem nagyon maradt esélyük Mezőtúrral szemben. Füvessy Anikó megemlíti, hogy Mezőcsát és Tiszafüred esetében komoly problémát okozott, hogy a nagyobb vásárlóközönséggel, jobban kialakított

⁹² Eperjessy 1963. 978.

⁹³ Füvessy 2005. 171.

⁹⁴ Gulyás-Szabó-Sári 1999. 17.

⁹⁵ Füvessy 1981. 166.

⁹⁶ Nagy Molnár 1999.

értékesítési láncsal rendelkező Mezőtúr piacai átfedik a közép-tiszai stíluscsoportét.⁹⁷ Ezenkívül Sipos Orbán alispán jelentéséből is kiderül, hogy Mezőtúr kézműipara jelentősebb, mint általában véve a Nagykunságé.⁹⁸

10. Zöldmázás butella

A tágabb térségben Mezőtúr legnagyobb vetélytársa Hódmezővásárhely volt, azonban a két város között jelentős kapcsolatok is kialakultak. Fogadták egymás inasait, legényeit és gyakori volt az áttelepülés is, pl. a Tokody testvérek, akiket később Mezőtúr legnagyobb fazekasai között tartottak számon, szintén Hódmezővásárhelyről települtek át.⁹⁹ A kapcsolatok következtében a két stílus fejlesztőleg hatott egymásra, sokat tanultak egymástól.

3. Edénytípusok, technikák átalakulása, alkalmazkodása az új igényekhez

A 19. század közepétől kezdve a mezőtúri fazekasok számára nagyon fontos volt, hogy alkalmazkodni tudjanak a megváltozott igényekhez, megőrizhessék versenyképességüket. A század első felében még leginkább a feketekerámia volt a jellemző, viszonylag egyszerűbb díszítménnyel. Azonban a mázas edények megjelenésétől kezdve (1837) ezek fokozatosan vesztettek jelentőségükből, az utóbbiak viszont továbbfejlődtek. Az '50-es évek előtt leginkább a zöld máz volt jellemző. Az előző korszak darabjainál díszesebbek voltak,

⁹⁷ Füvessy 2005. 150.

⁹⁸ Szabó 2008.

⁹⁹ Gulyás-Szabó-Sári 1999. 22.

oldalukat írókázással, stilizált virágmotívumokkal díszítették, melyek nagyon népszerűek voltak az alföldi parasztság körében. A zöldmázás edényeknél feketével írókázták a motívumokat. Ehhez a művelethez a város határában található borostyánt alkalmazták. Az 50-es, 60-as években színes mázak is megjelentek. A mázas edények térhódítását támasztja alá, hogy 1854-ben 32 mester összesen 100 mázsa mázat rendelt.¹⁰⁰

A század közepére jellemző volt az is, hogy az igényeknek megfelelően szélesedett az edények kínálata. Innentől kezdve már kuglófsütőket, kulacsokat és butellákat is készítettek. Ekkor jelent meg a jellegzetes emberfejű boroskancsó, a mihók, melynek különleges, lefelé szélesedő alakja csak Mezőtúrra jellemző.

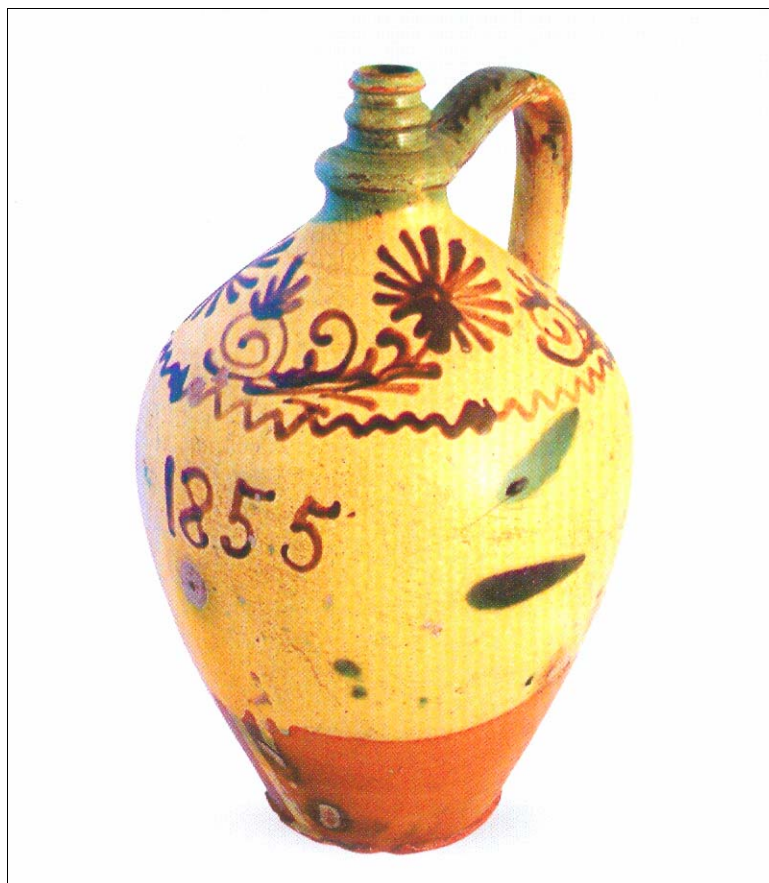
A korszakban sokáig a fehér volt a legfőbb alapszín, színes mintázattal. Fehér alapszínű színes mintázatú edényeket máshol is készítettek az országban ebben az időszakban, például Miskolcon jellemzőek voltak az ilyen alapszínű edények, melyeknél a domborműves díszítés megfestéséhez zöld, barna és vörös színeket használtak.¹⁰¹ Kresz Mária szerint azonban a fehér alapszínű edények azért szorultak ki Mezőtúron a kínálatból, mert a túri agyag nem bírta a fehér festéket, hanem lehámlott.¹⁰² Ezért a fazekasok rákényszerültek, hogy másfajta festéket használjanak. A legalkalmasabbnak erre a célra a dudi föld bizonyult. Ekkor honosodott meg a „dudi sárga” szín, amely először a 70-es években jelent meg. Leginkább a XIX. század végén használták ezt a színt, ezért az 1880-90ig tartó időszakot „dudi korszaknak”¹⁰³ is nevezik.

¹⁰⁰ Gulyás-Szabó-Sári 1999. 21.

¹⁰¹ Vida 1995. 544.

¹⁰² Kresz 1960. 329.

¹⁰³ Nagy Molnár 1997. 236.

11. Dudi sárga edény

A díszítéshez színes kontúrokat használtak, mint a zöld, piros, barna, fehér, kék. (A színes festékek a gyáripar fejlődésének hatására terjedtek el. Gyakorlatilag ez volt az egyetlen pozitív hatás, melyet a gyárak gyakoroltak a fazekasság fejlődésére.) Az ilyen alapszínű, gazdagon díszített edények messze vidéken is ismertté tették a túri kerámiát.¹⁰⁴ Mezőtúr után más városok is elkezdtek használni a dudi földet: az 1880-as évektől Hódmezővásárhelyen a tabáni tálasok¹⁰⁵ körében vált népszerűvé, amiben szerepe lehetett a már említett mezőtúri hatásoknak. Ezen kívül bajai, szekszárdi,¹⁰⁶ sárospataki fazekasok is használtak dudi földet edényeik festéséhez.

A kiegyezés után, a hazafias érzelmek előtérbe kerülésével, a mezőtúri fazekasok számára lehetőség nyílt arra, hogy az új igénynek megfelelően újfajta mintázatú edényeket dobjanak piacra. A „hazafias edények” jellegzetessége volt a nemzetiszín csíkozás, a hazafias felirat, néha pedig a magyar zászló.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Nagy Molnár 1999. 237.

¹⁰⁵ Nagy Vera: Vékony Sándor 1987.13.

¹⁰⁶ Magyar Néprajzi Lexikon 4. 413.

¹⁰⁷ Gulyás –Szabó-Sári 1999.24.

12. Nemzetiszín csíkozású tányérok

A XIX. század végén a túri fazekasok ismét szélesítették a termékskálát. Innentől kezdve tálasedények, nagyméretű tálak, vajlingok, tányérok, cértartók, illetve fűszertartók is színesítették a kínálatot. A fűszertartó pl. tipikusan egy olyan termék volt, amely az új igényekhez való alkalmazkodást mutatja, ugyanis régebben nem volt jellemző az alföldi paraszti háztartásokra a fűszerek fogyasztása.

Az edények mintázatát is változatosabbá tették, elterjedté vált a növényi ornamentika, illetve a rátétes díszítmény. A korszakban a hódmezővásárhelyről érkező mestereknek köszönhetően meghonosodott az írókázás technikája.

A fazekascéh kétféle igényt is kielégített: a hétköznapi használatra kevésbé díszes „tömegtermékeket” készítettek, azonban jelentős alkalmakra egyedi, különleges edényeket is gyártottak, amelyek a használati tárgy funkció mellett díszítő szerepet is elláttak. Az utóbbiak jóval nagyobb számban maradtak fent. Az egyedi termékek jellegzetes példája a butella, amelyeknél különleges, véséses technikát alkalmaztak. Ez az edénytípus túri sajátosságnak tekinthető.

A mezőtúri edényekkel azonban volt egy hatalmas probléma: nem voltak tűzállóak. Ez nemcsak a gyáripari termékekkel szemben jelentett nekik hátrányt, hanem más város fazekasaival, például a gömöriekkel szemben is. A gömöriek edényei Túron igen elterjedtek voltak. Ezt bizonyítja egy öreg mezőtúri edénykereskedő beszámolója is: „A 14-es háború előtt

a tűzálló fazekat, kantát a gömöriek hozták az Alföldre. Vagonszámra szállították. Az őszi vásárra négy-öt vagonnal hoztak és innen vitték a környékre széjjel Szarvasra, Kevibe.”¹⁰⁸

Azonban a mezőtúri fazekasság is hatással volt a gömörire a mázas edények készítésénél. Mellétén például Mezőtúrt és Tiszafüredet a magyar díszítés hazájaként emlegették.¹⁰⁹

4. A századforduló válságának megoldási kísérletei és a mezőtúri fazekasság hanyatlása

Már a 19. század legvégén érzékelhető volt Mezőtúron is a kerámia iránti kereslet visszaesése, a gyáripari kerámia, az olcsó, fémből készült, kevésbé törékeny edények térhódítása. Ekkor kezdődött el az egységes mezőtúri stílus bomlása is. A fazekasmesterek helyzetét tovább nehezítette, hogy ebben az időben terjedtek el az egészségügyi szabályozások, melyek korlátozták az egészségtelen anyagokat használó műhelyek működését.

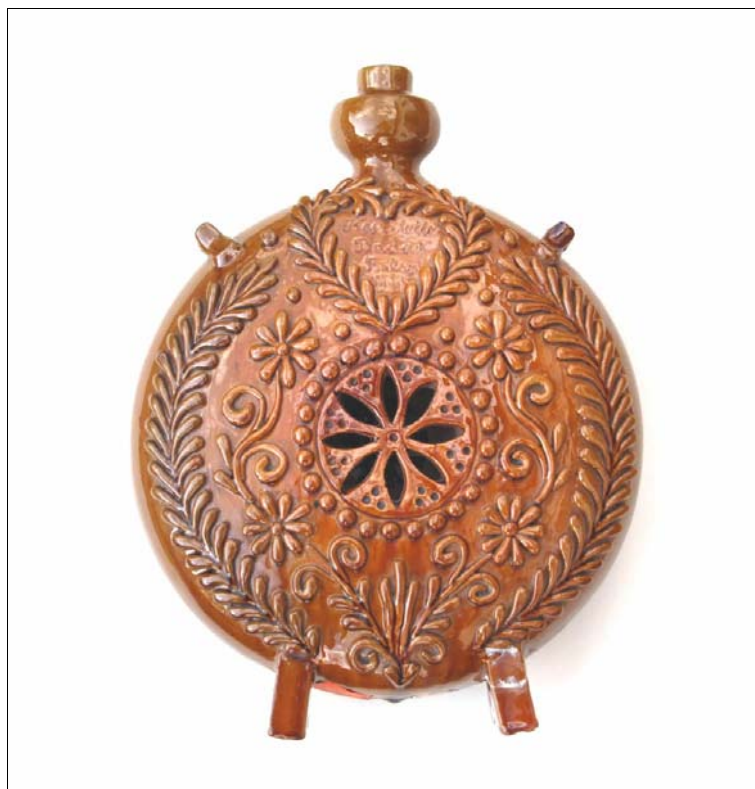
A válság kezelésére különböző megoldások születtek. Az egyik út, mely Badár Balázs nevéhez kötődik, a mezőtúri kerámia művészi szintre emelése, illetve új stílus kialakítása. Badár Balázs nemcsak országos, hanem nemzetközi szinten is ismertté tette a mezőtúri kerámiát. Az Aradi Kiállításon, Antwerpenben, Brüsszelben, Párizsban díjakat szerzett, és még a királynő is vásárolt tőle. A legismertebb, leghíresebb fazekasok között tartották számon a szakmában. Móricz Zsigmond is gyakran járt nála. Tevékenységével olyan mértékben sikerült felhívnia a figyelmet a mezőtúri kerámiára, hogy az arisztokratáktól kezdve a parasztságig, hatalmas méretű vásárlóközönséget vonzott. A mester pedig megfelelően ki tudta elégíteni minden társadalmi réteg igényeit. Sajátos stílusára jellemző, hogy „művészete az emlékezetben még élő régi alföldi fazekasművészet és a régi historizáló századvégi ornamentika különös, sajátos keveréke.”¹¹⁰ A edények mintájául a boszniai rézedények szolgáltak. A mester ennek jegyében készített koronás vázákat, hosszú nyakú vázákat, zsiráfvázákat. Ezekkel kapcsolatban írja Györffy István: „A híres mezőtúri Badár Balázs fazekas a legutóbbi időkig is csinálta a bosnyák rézvázákat cserépből, melyre szücs vagy egyéb hímzésmotívumot festett.”¹¹¹ A mester munkásságát gyermekei folytatták hasonló invencióval tovább. (Lásd 13. kép.)

¹⁰⁸ Kresz 1960. 315.

¹⁰⁹ Kresz 1960. 329.

¹¹⁰ Kresz 1976. 25.

¹¹¹ Györffy 1942. 42.

13. Ifj. Badár Balázs egyik munkája

A másik lehetséges módot a válságból való kilábalásra a fazekastanfolyamok jelentették. A tanfolyamokon új mintákat, formákat, technikákat tanítottak a mestereknek, mûmázat, új színeket használtak, mint például a kék, a rózsaszín és a citromsárga. Elterjedt az ecsetes díszítés is. Előnye, hogy ezzel a módszerrel kiküszöbölték az írka okozta gyakori ólommérgezéseket, azonban így a minták kevésbé voltak kidolgozottak, egyediek. Pedig a mezőtúri edényeket éppen ez tette különlegessé a gyáripari tömegtermékekkel szemben.

Megjelentek a csak dísz tárgyi funkciót betöltő vázák. Ezeket viszont már nem korongon készítették, hanem gipszformában. A fazekastanfolyamok hatására a minőség egyértelműen romlani kezdett. Azonban sokszor még ezeket az olcsó tucattermékeket sem tudták eladni.

A válságon nem sikerült úrrá lenni, sőt, a világháború újabb problémákat hozott. Az ipari munkások foglalkozását, kereskedelmi tevékenységét jelentős mértékben megnehezítette, illetve az is gondot okozott, hogy sok kézművest hívtak be a hadseregbe. Az itthon maradottaknak is nagyon nehéz volt nyersanyaghoz jutniuk. A másik komoly probléma az volt, hogy Mezőtúr a hadfelvonulás útvonalában feküdt, így a polgári teherforgalom teljesen megbénult, szinte lehetetlenné vált az áruk értékesítése más településeken. A háború után sem lett sokkal jobb a helyzet, ugyanis Dud községe Romániához került, így nagyon nehéz volt onnan festéket beszerezni. Ezenkívül az edények szállítása továbbra is nehézségekbe ütközött.

A vasúti szállítás jelentősen megrágult, és ez „...nem csak azoknak árt, akik vasúton szoktak szállítani, hanem ez egyformán sújt mindannyiunkat, mert ha nem szállítanak, felhalmozódik az edény és akkor majd azon kereskedők akik szekéren szállítanak, azok diktálják az árakat.”¹¹²

A fazekasok próbáltak megoldást találni a problémákra, például igyekeztek egységesíteni az árakat, áremelést hajtottak végre, hogy a növekvő agyag és élelmiszerárak mellett is biztosítani tudják megélhetésüket. Megállapodtak abban, hogy száz edény ára 7500 korona. Senkinek nem engedték meg, hogy ezen az áron alul értékesítse a termékeket, nehogy ezzel kedvezőbb helyzetbe kerüljön a többiekénél. Még a hódmezővásárhelyieket is igyekeztek csatlakozásra bírni.

3. táblázat. A korszócéh ár- és bérjegyzéke 1922-ből

agyag kész állapotban		300 korona
máz	10 kg	5400 korona
fa	2,5 kg	2625 korona
dudi föld	10 kg	200 korona
fehér föld	5 kg	150 korona
pécsi föld	10 kg	500 korona
fekete föld	2 kg	100 korona
piros	1 kg	60 korona
cromoxyd	10 dkg	250 korona
kobaldoxyd	5 dkg	600 korona
rézpor	10 dkg	150 korona
pink	6 dkg	75 korona
segéd munkadíja		2000 korona
kezelőmunkás díja		2500 korona
Összesen		14910 korona ¹¹³

Az 1922-es árjegyzékből arra is következtethetünk, hogy a különböző tanfolyamok, illetve a kereslethez való alkalmazkodás következtében milyen új nyersanyagokat használtak fel az edények készítéséhez.

1922-ben a mezőtúri fazekasok kísérletet tettek arra, hogy létrehozzanak egy olyan szövetséget, amely más városok hasonló problémákkal küzdő fazekasait is magába foglalja. Szerintük ugyanis a kézműipar úgy tud érvényesülni a korszakban általános drágasággal,

¹¹² JkSNzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1906-1935

¹¹³ JkSNzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1906-1935

illetve a gyárakkal szemben, ha összetartanak. A szövetségtől a szakma továbbfejlesztését is várták.

Az 1922. október 15-én tartott megalakulási ülésre a következő városokból érkeztek mesterek: Budapest, Szeged, Békés, Orosháza, Gyoma, Karcag, Békéscsaba, Gyula és Simontornya.¹¹⁴

Azonban hiába hozták létre a szövetséget, a hagyományos kézműipar tovább hanyatlott. 1949-ben az fazekasmesterek száma mindössze 39 főre csökkent Mezőtúron. Végül 1951-ben az Ipartestület, tehát ezen belül a fazekas szakosztály is, teljesen megszűnt, és beolvadt a Szövetkezetekbe.

¹¹⁴ JkSNzML Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1906-1935

VII. Összegzés

A mezőtúri fazekas vállalkozók történetét tanulmányozva egy igen összetett fejlődéstörténet képe bontakozik ki előttünk. Már a fazekascéh létrejöttekor számos kedvező körülmény játszott szerepet abban, hogy a céh később ki tudott emelkedni környezetéből, és országos elismertségre tett szert. Mivel Mezőtúr az Alföldön fekszik, nem bővelkedett az iparhoz szükséges nyersanyagokban. Nem véletlen, hogy a legnagyobb ipari központokként számon tartott települések többsége hegyvidéken helyezkedett el, ahol az emberek kevésbé tudtak mezőgazdasággal foglalkozni, viszont a környék bővelkedett az iparhoz szükséges alapanyagokban.

Mezőtúr szerencséjére azonban volt egy nyersanyag, amely mégis megtalálható volt a mezővárosban: a jó minőségű, edénykészítésre alkalmas agyag. Éppen ezért a város lakói közül viszonylag nagy számban kezdtek el fazekassággal foglalkozni. A kész áruk értékesítésének is kedvezőek voltak a feltételei, ugyanis a településen központi fekvése miatt hamar elterjedté váltak a vásárok, amelyek az idők során egyre híresebbé váltak.

A kedvező földrajzi adottságok viszont önmagukban még nem lettek volna elegendőek ahhoz, hogy a túri fazekasok kiemelkedjenek versenytársaik közül. Titkuk többek között abban rejlett, hogy mindig gyorsan és hatékonyan tudtak alkalmazkodni a változó helyzetekhez. Már a török hódoltság idején, mikor sok település ipara szinte teljesen megszűnt, Mezőtúrnak sikerült elnyernie a törökök támogatását. Így kézművesei tovább folytathatták tevékenységüket. A túri kerámia annyira elterjedté vált a környező településeken, hogy azoknak esélyük sem volt önálló fazekasipar kialakítására, hiszen igény sem volt rá.

Miután a XIX. század elején megszerezte a fazekascéh az új céhlevelet, szinte zavartalanul folytathatták működésüket a hagyományos feudális keretek között, még konkurenciával is alig kellett számolniuk. Azonban a század közepe új problémákat vetett fel, a megújulás pedig elkerülhetetlen volt a céh számára, ha meg akarta tartani korábbi pozícióját. A céh továbbra is megőrizte hagyományos szervezeti kereteit, de új tartalommal töltötte fel ezeket. A fazekasok egyszerű mesteremberekből kénytelenek voltak céhes vállalkozókká válni, hogy felvehessék a versenyt a gyáripari termékekkel. A mezőtúri kerámiaipar ezért inkább a paraszti igények kielégítését célozta meg ettől az időszaktól kezdve, méghozzá hatalmas sikerrel. Ahhoz azonban, hogy időről-időre versenyben tudjanak maradni, folyamatosan fejleszteni kellett technikájukat, felismerni a megjelenő új igényeket. Ezért figyelhető meg, hogy évszázadokig szinte csak a hagyományos feketekerámiát készítették a

mesterek, a XIX. században, különösen a század második felében viszont már 10-20 évente jelent meg valamilyen új forma, díszítmény vagy technika. Nem véletlen, hogy ez az időszak volt a mezőtúri fazekasság fénykora, hiszen éppen azokat a változásokat fordította a saját hasznára, amelyek más céheket tönkretettek.

Később, a századfordulón, mikor a válság tovább erősödött, a túri fazekasság ismét megtudott újulni egy kiemelkedő egyéniségnek, Badár Balázsnak hála, aki nemcsak szakmai képességeivel tűnt ki, hanem vállalkozó is volt egyben. Felismerte, hogy az olcsó gyáripari termékekkel a mezőtúri kerámiák nem képesek versenyezni, ezért egy másfajta igényt próbált meg kielégíteni, méghozzá jelentős sikerrel. A különböző kiállításokon nyújtott eredményes szerepléseivel tette népszerűvé termékeit, ennél jelentősebb „reklámra” pedig már nem is vágyhatott. Annak ellenére, hogy az arisztokrácia körében népszerűvé vált, nem hagyott fel a paraszti igények kiszolgálásával sem, hiszen felismerte, hogy így még nagyobb vásárlóközönségre, még nagyobb bevételekre tehet szert.

Halála után azonban már elkerülhetetlen volt a hanyatlás. A cég a korábbi, jól bevált gyakorlat szerint igyekezett megújulni, újfajta színeket, technikákat használni, de ez már nem jelentett megoldást. Minden igyekezetük ellenére a híres túri fazekasság fénykora végérvényesen leáldozott.

IX. Források

I. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár

1. Ács jegyzőkönyv 1836–37.
2. Korsós jegyzőkönyv 1818–1852
3. Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1818–1861
4. Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1861–1906
5. Mezőtúri fazekascéh jegyzőkönyve 1906–1935
6. Új céhlevelek
7. A szücs céh jegyzőkönyve 1836–1827

II. Mezőtúri Fazekas Múzeum

Adattár:

1. Molnár Ilona: *Mezőtúr fazekasipara*. Kézirat. Mezőtúr, 1933. (Mezőtúri Fazekas Múzeum Adattára: EA 4057)
2. Kiss István: *A mezőtúri agyagipar*. Kézirat. Mezőtúr, 1955. (Mezőtúri Fazekas Múzeum Adattára: EA 9710)

XII. Irodalom

Bácskai Vera 1965: *Magyar mezővárosok a XV. században*. Budapest.

Bácskai Vera–Nagy Lajos 1984: *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban*. Budapest.

Bodoki Fodor Zoltán – Bodoki Fodor Zsigmond: *Mezőtúr város története (896–1944)*. Budapest.

Csibi Ferenc 1973: *A mezőtúri fazekasok elődei és tanítói (visszaemlékezések)*. Mezőtúr.

Dóka Klára 1979: *A pest–budai céhes ipar válsága (1840–1872)*. Budapest.

Domanovszky György 1938: *Népi fazekasság*. Budapest.

Duma György 1962: Szénbeépüléssel készült mázatlan fekete kerámiák színének alakulása.
In: *Építőanyag* 12. sz.

Eperjessy Géza 1963: A mezővárosi és falusi céhek kialakulása és bomlása az Alföldön és a Dunántúlon. In: *Századok* 97. évf. 5. szám.

Füvessy Anikó 1981: *A tiszafüredi fazekasság a XIX. század végén*. Szolnok.

Füvessy Anikó 2005: *Válogatott kerámiatanulmányok (1979–2005). Az Alföld népi fazekassága*. Szolnok.

Gulyás Éva – Dr. Szabó László 1979: *Mezőtúr fazekassága*. Kiállítás, Mezőtúr.

Gulyás Éva – Szabó László – Sári Zsolt 1999: *Mesterségek művészete Népelet a Közép-Tisza vidéken*. Szolnok.

Györffy István 1942: *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Budapest.

Holl Imre 1956: Külföldi kerámia Magyarországon (XIII–XVI. század). In: *Budapest Régiségei XVII.* 177–196.

Ifj. Palugyay Imre 1854: *Jász-Kún kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása*. Pest.

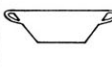
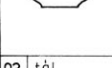
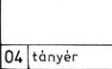
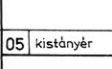
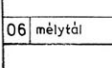
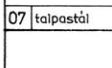
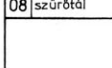
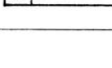
- K. Sebestyén János 1956: A mezőtúri fazekasok múltja és jelene. In: *A Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítője* 1–2. szám.
- Káldy-Nagy Gyula 1970: *A magyarországi török adóösszeírások*. Budapest.
- Köszeghy Péter (szerk.) 2004: *Magyar művelődéstörténeti lexikon, középkor és kora újkor II.* Calcagnini-Falkoner. Budapest.
- Kresz Mária 1960: Fazekas, tálas, korsós. *Ethnographia* LXXI. 297–379.
- Kresz Mária 1976: Népi is népies törekvések a mezőtúri fazekasság történetében. In: *A népművészet tegnap és ma. A Magyar Néprajzi Társulat Vándorgyűlése*. Pécs, 1976. szept. 23–26. (Szerk.: Andrásfalvy Bertalan – Sipos Zsuzsanna.) Budapest.
- Kresz Mária 1978: Mezőtúr fazekassága 1813–1914 *Kiállítás a Néprajzi Múzeumban*. Budapest.
- Kresz Mária 1991: *Magyar fazekasművészet*. Budapest.
- Nagy Molnár Miklós 1994: A mezőtúri fazekasok céhszervezete. In: Újváry Zoltán (szerk.): *In memoriam Sztrinkó István*. (Folklór és etnográfia 85.) Debrecen.
- Nagy Molnár Miklós 1997: A mezőtúri fazekasság stíluskorszakai. In: *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 10.
- Nagy Molnár Miklós 1999: A Közép-Alföld fazekassága. In: *Ember és környezete : Tudományos ülésszak 1999. november 22–23-án Szolnok*
- Nagy Molnár Miklós 1999: *Mezőtúri kerámia*. Mezőtúr.
- Nagy Molnár Miklós 2007: *Népi kerámia a Nagykunságban*. Karcag.
- Nagy Vera 1987: *Vékony Sándor*. Hódmezővásárhely.
- Palugyay Imre 1854: *Jász-Kún kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása*. Pest.
- Scheftsik György 1935: *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene*. Pécs.
- Soproni Olivér é. n.: *A magyar művészi kerámia születése. A török hódoltság kerámiája*. Budapest.

- Szabó László 2008: Árucsera a Közép-Tisza vidéken a XIX–XX. század fordulójá idején In: Novák László Ferenc (szerk.): *Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön*. Nagykőrös.
- Szabó László 1978: Egy magatartás társadalmi háttere. *Jáskunság* XXIV. 46–55.
- Szulovszky János (szerk.) 2005: *A magyar kézművesipar története*. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara. Budapest.
- Szücs Jenő 1955: *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon*. Budapest.
- Vida Gabriella 1995: A miskolci céhes fazekasság (1768–1900). *Ethnographia* 106. 2. 519–553.
- Vörös István 1911: *A mezőtúri céhek élete*. (Művelődéstörténeti értekezések 54.) Szentgotthárd.

Képek jegyzéke

1. A magyar kézművesipar története (szerk. Szulovszky János) 2005.
2. Zempléni Múzeum Képeslapgyűjtemény, Szerencs (Piacok–vásárok: 0343. sz.)
3. Túri Fazekas Múzeum
4. Túri Fazekas Múzeum
5. Túri Fazekas Múzeum
6. Túri Fazekas Múzeum
7. Túri Fazekas Múzeum
8. A magyar kézművesipar története (szerk. Szulovszky János) 2005.
9. Túri Fazekas Múzeum
10. Csupor István 2011: Az alföld népi kerámiaművészete Budapest
11. Csupor István 2011: Az alföld népi kerámiaművészete 211. Budapest
12. Csupor István 2011: Az alföld népi kerámiaművészete 218. Budapest
13. www.museum.hu

Melléklet

Tálasedény	Fazék, köcsög	Szilke, bödön	Sütőedény	Más konyhaedény	Vizeskorsó	Butykos kulacs, butella	Kancsó, bokály	Díszedény	Világító stb.
									
00 melence	10 nagyfazék	20 nagy szilke	30 serpenyő	40 gyertyamártó	50 nagykorsó	60 nagybutykoskorsó	70 nagykancsó	80 tábla	90 mécses
									
01 fületál	11 fazék	21 szilke	31 lábas	41 mozsár	51 korsó	61 butykoskorsó	71 kancsó	81 szentelt víztartó	91 gyertyatartó
									
02 nagytál	12 kislefűzék	22 kis szilke	32 kerek tepsí	42 köpülő	52 kiskorsó	62 kis butykoskorsó	72 kiskancsó	82 fésűtartó	92 pipa
									
03 tál	13 totyafazék	23 rőtyke	33 hosszú tepsí	43 csigacsináló	53 nagykanta	63 emberfejű korsó	73 miskakancsó	83 tintatartó	93 persely
									
04 tányér	14 kis totyafazék	24 páros szilke	34 kacsaütő	44 kanalas	54 kanta	64 kiöntőcsőves kancsó	74 csalikancsó	84 kosárka	94 játékedény
									
05 kistányér	15 pálinkafazék	25 komaszilke	35 ránsütő	45 sótartó	55 kiskanta	65 butella	75 kupa	85 oromdisz	95 sip
									
06 mélytál	16 köcsög	26 ételhordó	36 kalácsütő	46 fűszertartó	56 kiöntőcsőves kanta	66 könnybutella	76 nagy bokály	86 virágváza	96 csengő
									
07 talpastál	17 kisköcsög	27 bödön	37 alakos kalácsütő	47 itató	57 locsolókanta	67 alakos butella	77 bokály	87 virágcserepburok	97 írka
									
08 szűrőtál	18 bögre	28 kisbödön	38 kotyogó	48 éjjeli	58 öntöző	68 kulacs	78 kis bokály	88 virágcserep	98 fazekasszerszám
									
09 szűrőkanál	19 findzsa	29 alakos dohánytartó	39 fedő	49 vegyes	59 veder	69 hordókulacs	79 szűkszőjű bokály	89 virágcserep alja	99 kályha

1. kép. Kresz Mária – Igaz Mária: A népi cserépedények szakterminológiája. *Néprajzi Értesítő* 1965.

2. kép. Gyertyamártó. Mezőtúr, 1820. (Túri Fazekas Múzeum)

3. kép. Kétfüles nagykanta. Mezőtúr, XIX. század eleje (Túri Fazekas Múzeum)

4.kép Butella 1861-ből In.: Csupor István 2011: *Az Alföld népi kerámiaművészete.*

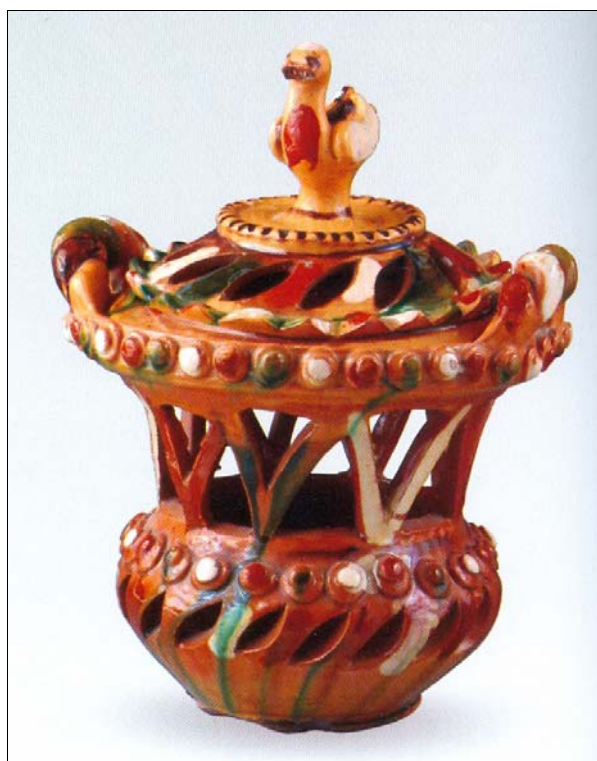
207.

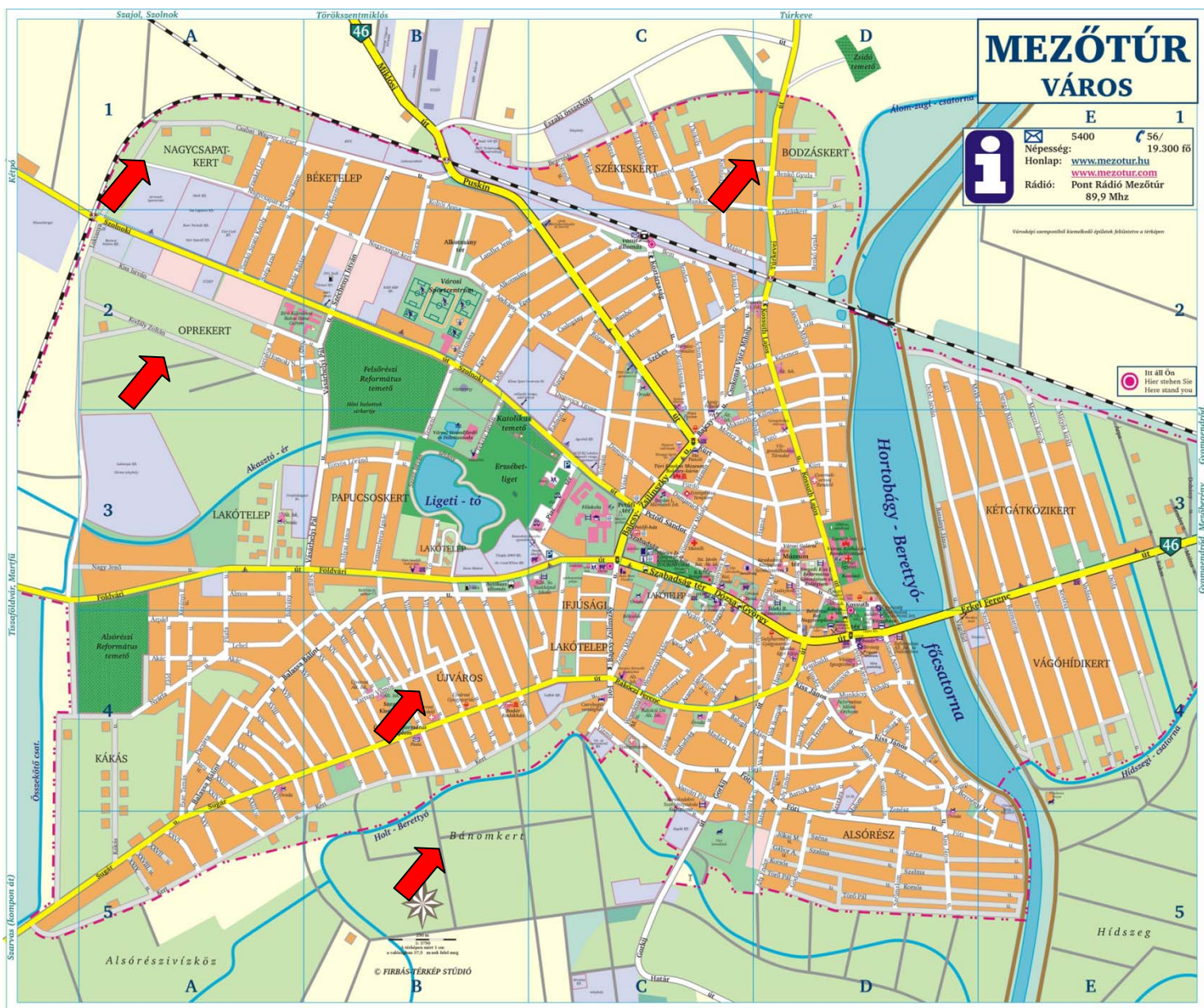
4. kép Kanta 1874. In.: Csupor István 2011: *Az Alföld népi kerámiaművészete*. 211.

5.kép Mihók 1892 In.: Csupor István 2011: *Az Alföld népi kerámiaművészete*. 213.

6. kép Varróskosárka 1880-as évek In.: Csupor István 2011: *Az Alföld népi kerámiaművészete*. 216.

Főbb agyaglelőhelyek Mezőtúron www.maps.google.hu